

BELVEDERE MERIDIONALE KISKÖNYVTÁR 5.

Kossuth Lajos születésének 190. évfordulója

*– Emlékezés a JGYTF Történettudományi Tanszékén –
1992. november 25.*

Előadások

- Katona Tamás.....A Kossuth-kép alakulása napjainkban
Jakab Mária.....Még egyszer Kossuth és Széchenyi vitáról
Takács Judit.....Kossuth érdekegyesítési politikájának kérdőjelei
Nagy Tamás.....Kossuth és a védegyleti mozgalom
Zakar Péter.....Kossuth és a katolikus egyház 1848/49-ben
Marjanucz László.....Kossuth emigrációs alkotmánytervei

A konferenciát **Marjanucz László** szervezte
A kiadványt **Nagy Tamás** szerkesztette

Katona Tamás előadásáról

– rezümé gyanánt –

Konferenciánk díszvendégeként Katona Tamás történész tartott tartalmas előadást *A Kossuth-kép alakulása napjainkban* címmel. Két évvel ezelőtt az előadásról készített hangfelvétel sajnálatos módon megsemmisült. A Belvedere Meridionale szerkesztősége sokáig a beszéd valamilyen formában történő rekonstruálására törekedett (jelen kiadvány megjelenése is ezért késett napjainkig), ám erre nem nyílt lehetőség. Így most csak annak rövid összefoglalására vállalkozhatunk.

Milyen kép él bennünk Kossuth Lajosról? Katona Tamás szerint napjaink nemzedékei Kossuth Lajos neve hallatán a sok-sok magyar város főterén büszkélkedő Kossuth-szobrok merev, hősi pózaira asszociálnak. Azaz, egyesek tartás a díszmagyarban, a balkéz az övre csatolt kard markolatán nyugszik, az előre, felfelé lendülő jobb pedig „nemzete büszkeségének” mutatja az utat. A hősi póz sablonossá teszi az erényt és elfeledtet a hibákat, ezért ha hitelesebb Kossuth-kép megismerésére törekszünk, a szobor leplezte történelmi személyiség tetteit, gondolatait kell újra megvizsgálnunk. Nem szentségtörés, hanem történelmi feladat Kossuth reformkori programjának egybevetése Széchenyiével és Deákéval, szabadságharcos működésének mérlegre állítása Görgei tetteivel szemben. Ám Kossuth egyéniségének megítélése – csakúgy, mint ’48 és ’67 értékelése – eddig mindig a sűrűn váltakozó politikai rendszerek igényeinek megfelelően történt. Kemény Zsigmond már közvetlenül a szabadságharc után a rebellis és illuzionista Kossuthról beszélt, aki a legsúlyosabb bünt saját népével szemben követte le, mert kihasználta annak egyéni gondolkodását, a beléje vetett nagy-nagy bizodalmat. A dualizmus korában alakult ki az ország teljes függetlensége jogán a deáki művet haláláig elutasító turini remete kultusza; és a társadalmi hangulat a korszak történetírását is meghatározta. Az antiliberalis és antirevolúciós ellenforradalmi időszakban Kossuth népszerűsítése nem volt aktuális, vele szemben Széchenyi kultusza erősödött és Görgei is elnyerte a rég megérdemelt rehabilitációt. Kossuthot nem csak az idegen hatalom, de a keresztényi rend és osztálybéke ellen fellépő rendzavaróként könyvelték el. A Kossuth-kép újabb színváltozása 1952-ben következett be, amikor a kommunista párt igyekezett kihasználni a százötvenéves születési évforduló kínálta alkalmat. Andicsék portréján a forradalmár Kossuth ismerte fel a fejlődés irányát az arisztokrata korlátokkal, Széchenyivel és Batthyányval szemben. Ám történelmünk e „szent tehenét” nehezen sikerült begyömöszölni a neki kijelölt ideológiai skatulyába. Hibájául kellett felróni, hogy nem számolt le könyörtelenül a belső ellenséggel (lényegesen túlnagyítva ezzel a debreceni békepárt jelentőségét és az egyébként Kossuth által megalapozott „áruló Görgei-elméletet”), Tánácsicshoz képest különben is osztálykorlátos személy. A következtetés kézenfekvő: a forradalmár utódok nem követhetik el ugyanazt a hibát: a reakciósnak és árulóknak lógniuk kell! Ezzel az aljas eszközzel próbáltak kirakatpereikhez történelmi igazolást nyújtani. A kiegyensúlyozottabb, higgadtabb megítélésre a hetvenes évekig kellett várni.

Beszéde második részében az előadó a kormányzóelnök politikai pályafutásának elemzésével igyekezett árnyaltabbá tenni a százötven év alatt sokszor, de mindig csak egy tónussal átfestett Kossuth-képet.

Szűkebb hazájában, Zemplén megyében, az egyik legmagasabb volt a kisbirtokos vagy minden birtok nélküli nemesek számaránya, akik egymással és a zsidó kereskedőréteggel békésen, örök mozdulatlanásban éldegéltek. Megyei hivatalnokként szociografikus hitelességgel ismerte meg a rendkívüli szegénységet. Ilyen viszonyok között érlelődött meg

benne politikai munkásságának legfőbb alaptétele: az érdekegyesítés programja. Azzal, hogy ezt a Tudósításokban, majd három és fél éven át a Pesti Hírlap hasábjain az egész országgal megismertette, megalapozta a magyar politikai újságírást. A Pesti Hírlap volt az első modern napilap, amely a Kossuth által meghonosított vezércikk révén a politikai közvéleményformálás eszközévé vált. És Kossuth írt mindenről, ami aktuális volt a reformkori Magyarországon: az ősiség és a közteherviselés kérdéseiről, a hazai gazdaság, ipar és kereskedelem fejlesztésének lehetőségeiről, a közlekedés vagy a magyar nyelv vagy éppen Erdély uniójának ügyéről, stb. Kiváló hírlapíróból lett a közélet, a formálódó ellenzéki párt vezére és negyvennyolc forradalmár ifjúságának példaképe.

Március tizenötödikét követően is határozottan kiállt programja megvalósítása mellett. Romantikus nacionalizmusával magyarázható a nemzetiségek követeléseivel szembeni ellenállása. Felfogása szerint a nemzetiségi igények az egységes politikai nemzettel szemben fogalmazódtak meg, ezért elvetendőek. Amikor felismerte, hogy az uralkodó eszme kelet-közép-európai viszonyaink között nem mindig érvényesíthető, nemzetiségi politikáját igyekezett a megbékélés felé terelni. Ennek volt a jele a Balçescuval kötött megegyezés, de ez már elkésztett döntés. A Batthyány-kormány pénzügyminisztereként, majd a szabadságharc idején az OHB elnökeként, később mint kormányzó agitációs munkájával, szervezőkészségével kiemelkedő szerepet játszott. Romantikus természete a harc során már nem mindig volt lelkesítő hatású, hangulata – siker vagy kudarc hallatán – harctérről harcterre változott.

A szabadságharc leveretését a hároméves török emigráció követte, amelyben Kossuth megvívta a maga harcát a mozgalom vezetéséért. Ebben a harcban valódi egyénisége domborodott ki: nemzetközi tájékozódása, a valódi nagypolitika megismerése és alkotmánytervezete (amelynek készítésekor a belga alkotmányt is tanulmányozta) – mind-mind politikusi erényeinek újabb és újabb bizonyítékai. Tervét azonban, hogy nagyhatalmi politika „farvizén” elúszta a magyar függetlenség ügyét, nem tudta véghezvinni. Igaz volt az, amit sohasem ismert be: a független, önálló Magyarország nem illett bele a dinasztikus Európa politikai rendszerébe.

A kiegyezéssel emigrációja önkéntes száműzetéssé vált. Kossuth leszámolt a visszatérés gondolatával, mert a „közös ügyek hálóját” el nem fogadhatta, az 1849-ben – általa – kikiáltott teljes függetlenséghez haláláig hű maradt. Inkább a Rákóczi-féle morális tekintély lehetőségét választotta, és így távollétében is nagy hatással volt a magyar politikára. Az a 48-as párt, amelyik az 1875. évi pártalakulás után a Függetlenségi Párt nevet vette fel, csak a nevében őrizte Kossuth szellemi örökségét. Nem jutottak túl a közjogi kérdésen, meddő módon ragaszkodtak az obstrukcióhoz; túlfűtött nacionalizmusukat tapasztalva nem véletlen, hogy Istóczy Győző antiszemita pártja is ebből a pártból nőtt ki a nyolcvanas évek elején. A turini remete alanya és tárgya maradt a magyar politikának; jellemző, hogy állampolgárságának meghosszabbítási procedúrája volt Tisza Kálmán számára a lemondás legnépszerűbb indoka.

Jakab Mária (III. évf., magyar-történelem)

Még egyszer Kossuth és Széchenyi vitájáról

Kossuthnak a nemzeti függetlenségért vívott és a polgári átalakulásért folytatott küzdelem során legtöbb erejét Széchenyi Istvánnal folytatott párviadala emésztette föl. Széchenyi és Kossuth valóban drámai vitáját nem csupán a modor- és stílusbeli eltérések

okozták, hanem alapvető koncepcióbeli különbségek. Írói harcuk egyik sajátossága, hogy nagyon hosszú ideig tartott, sokára szakadt vége.

A harc 1841. június 27-én veszi nyilvánosan is kezdetét. Széchenyi ekkor jelenteti meg a *Kelet népe* című művét, amelyben a Kossuth által szerkesztett Pesti Hírlap első harminchét számának kritikáját adja. Fő vádja Kossuth ellen az, hogy politikájával „sírba dönti a magyart” és lapja, mely „minden felsőbbet a gyűlölet pellengérére állít”, forradalmat készít elő.

„Könyv ellen könyvet (tehát)” – mondja Kossuth, és 1841. augusztus 15-én keltezett és szeptember 8-án megjelentetett munkája gyors, ügyes válasz volt Széchenyi támadására. Címe: *Felelet gróf Széchenyi Istvánnak Kossuth Lajostól*. Munkájában Kossuth udvariassággal, de kellő önérzettel védi magát a hazaárulás vádja ellen.

A két műben felsorakoztatott érvek és ellenérvek az évek során tovább folytatódó vitákban alig változnak, a vitapartnerek nemigen vetnek döntően új érveket egymás ellen. Ők maguk már-már gyökeresen átalakulnak, mégis az új meg új kérdések kapcsán szinte változatlan formában ismétlik régi gondolataikat. Ezért tekinthető a párharc alapjának e két mű.

Kossuth 1841 februárjában – éppen aznap, amikor Széchenyi hozzákezdett a *Kelet Népe* megírásához – így fogalmazta meg mi kívánatos magyarság és európaiság viszonyában: az „hogy a magyar európaias legyen, s az, amit európainak nevezünk, e honban mindig magyar maradjon.”

Széchenyi elismerte, hogy Kossuth szándéka – „az emberiségnek megmenteni egy nemzetet” – végső soron jó, de rossz, ahogy célja megvalósítására törekszik. „A képzelet és gerjedelmek fegyverével dolgozik... a szívhez szól, a helyett, hogy az észhez szólna... egyedül az értelem körében eszközölhetünk nemzetünkre nézve... valódi jót.” – mondja Széchenyi.

E kérdés kapcsán Kossuth gyors Feleletében a következőket mondja: a politikusnak az ész által fölismeri igazságokat gyakran az érzelmek fölkelésével kell diadalra juttatnia. Szerinte a kérdés nem az, hogy milyen alakban jelennek meg a Pesti Hírlap cikkei, hanem az, hogy a jogszerűség, az igazság és józan politika szempontjából kiállják-e a kritikát. Ha igen, akkor jók, akár a szívhez, akár az észhez szólnak.

Széchenyi szerint mindkettejük célja a „haza fölemelése”, az eltérés a „miképp”-en és a „hogyan”-on van. A megoldást mindketten egészen másképp képzeltek megvalósíthatónak.

Azt, hogy gondolkodásuk a legalaposabb eszmékben is különbözik, jól példázza közvéleményértelmezésük. A „köz” fogalmát másképp értelmezte Széchenyi is, Kossuth is. Mindketten eleve más szemmel közeledtek a magyar közélethez, a magyar nemességhez. Ebben pedig származásuk, generációjuk, élményviláguk különbözőségei is szerepet játszottak. Széchenyi fiatalágára rányomta a bélyegét az az elképzelés, amely a népet e korban az elvakult tömeggel azonosította. Az e tömeggel azonosított közvélemény nem méltó arra, hogy felemeljék, hogy beavassák a politikába. Ezen elképzelés hatására a gróf előtt a közvélemény úgyszólván semmi; ahol a sokaságról beszél, ott ő rögtön állatságot emleget. E mögött az élmény mögött kétféle áramlat áll: egy régi és egy modern. Az alacsonyság fölött álló mágneses úri távolsága – tulajdonképp rendi elkülönültsége – a társadalom „sarától”, ugyanakkor azonban a francia változások teremtette modern kétely mindazzal szemben, ami „lentől” jön. Széchenyi az elsővel, rendi felsőbbiséggel leszámolt. A másodikról később sem tudott egészen megfeleledkezni.

Kossuth nemzedéke másképp néz a politikára, mint Széchenyié. A Nyugat mintájára a Kelet-Európában is kezdenek kibontakozni – ha csírájukban is – a modern élet körvonalai.

Magyarország megyéinek nemessége is hangos mozgolódásban követelt bizonyos, egyelőre még korántsem európai szellemű, liberális változásokat az udvartól. Ami a megyék igazgatásában történt, annak persze kevés köze volt a modern, tömegeket mozgó politikához, mégis valami olyasvalamit villantott föl, aminek lényege, hogy a megyék alkalmasak a tömegpolitika színterének is. A megyékben, mintha levették volna a lakatot mindenki szájáról, egyszerre minden ember politizált. Kossuth nem tartotta távol magát ettől a politizálni kívánó tömegtől. Számára a közvélemény minden. Igen szereti a nép érettségét, „öszönszerű tapintatát”, nemzetünk egészséges, friss erejét emlegetni.

Eltérő volt az elképzelésük Ausztria és Magyarország viszonyát illetően is.

Kossuth a reformellenzék egészével együtt Magyarország függetlenségének helyreállítását követelte. Azt kívánta, hogy váljanak valósággá az 1790. évi X. tc. szavai arról, hogy Magyarország „szabad és kormányzatának egész törvényes módját illetőleg... független, azaz semmi más országnak vagy népnek alá nem vetett, hanem önálló léttel és alkotmánnyal bíró, ... tulajdon törvényei és szokásai szerint... kormányzandó ország.” Szerinte a nemzet egyedül lehetséges életkerete az állam és nem az ország, vagyis a nemzet elengedhetetlen attribútuma az önállóság, az önrendelkezés. Ennek feladása öngyilkosság, eredménye a nemzethalál. Kossuth tehát Magyarország polgári átalakulását a birodalomtól függetlenül képzei el.

Tragikusan igaznak bizonyult az a megállapítása, amit később, a kiegyezésről Deákhoz intézett nyílt levélben állított. Kossuth szerint a jövő az önálló nemzetállamok kialakulásának kedvez, s Magyarország sorsát a nemzeti fejlődésnek ellentmondó Habsburg Birodalomhoz csatolva, mint e birodalom egyik fenntartója osztolni lesz kénytelen a birodalom sorsában. S ez a sors a pusztulásé. „Magyarország lesz a máglya, melyen az osztrák sas megégettetik.” – írja Kossuth.

Ellenben Széchenyi egyedül célravezetőnek a belső reform vonalán történő előrenyomulást látta. A birodalmon belüli politikai önállóságot szeretett volna egyrészt azért, mert nem vagyunk elég erősek ahhoz, hogy túlerejével megbírkózhassunk. Ha mégis föl vesszük a harcot, „rövid idő alatt cserép lesz a magyar”. Másrészt pedig a közbirodalom léte és szilárdasága európai szükség, fennmaradása és nyugalma tehát a többi európai hatalom is álhatalomként öröklik.

Kossuth a demokrácia és a szabadelvűség követelményeinek minden megszorítás és halogatás nélkül eleget akar tenni. A kiváltságos osztályoktól nem kéri, hanem követeli az áldozatokat, miután nem tartja tanácsosnak, hogy a nép békétűrését továbbra is próbára tegyék; kiadja a végzetes jelszót:

„Veletek, átalatok ha nektek tetszik; nélkülötek, ellenetek, ha kell!”

Kossuth a néptömegeket kívánta a politikai cselekvés fő tényezőjévé emelni. Elsősorban a középrétegekre, a nemesség reformokra készítőerőire, az értelmiségre és a polgárságra kívánt közvetlenül támaszkodni.

A haladó nemesség nem tud hinni az udvar és az arisztokrácia megnyerhetőségében, sőt tisztában van azzal, hogy az átalakulást csak az udvar és az arisztokrácia ellenében lehetséges keresztülvinni.

Széchenyi ezzel ellentétben a jómódú nagybirtokosokra, elsősorban az arisztokráciára támaszkodva hajtáná végre az átalakulást. A reformokat az arisztokrácia érdekeit legkevésbé sértő módon, sőt az arisztokrácia vezető szerepének megőrzésével szeretné keresztülvinni.

„A jövőben vagy felvirágzik az ország, vagy agyonvernek bennünket a parasztok és a kisnemesek. A kisnemesek a parasztokkal szövetekezni fognak a gazdag birtokosok ellen, ha időben nem tesszünk koncessziókat.” – írja.

Széchenyi bízott abban, hogy a kormány és az arisztokrácia hajlik a reformokra. Az idő bebizonyította, hogy tévedett. A kisebb birtokúak, sőt végső soron a jobbágyok vágyait és követeléseit nem lehetett zárójelbe tenni, azt inkább szervezni és irányítani kellett, s amilyen bölcs dolog volt a konfliktus kerülése a bécsi kormánnyal, olyannyira naívnak bizonyult megnyerésében reménykedni.

E probléma kapcsán azonnal elérkezünk a következő véleménykülönbséghez: a közteherviselés, a nemesi adózás kérdéséhez. Ebben a témában is megütöközt egymással Kossuth és Széchenyi.

Kossuth a jobbágyok által fizetett háziadó elvállalására akarta rávenni a nemeseket. A nemesség többsége azonban még nem hajlott a reformokra. A háziadó elvállalásának ügye a megyékben elbukott, ötvenkét megye közül csak tizenkilenc vette fel utasításába. Széchenyi súlyos szemrehányást tett emiatt Kossuthnak, és maga látott hozzá egy új adózási terv kidolgozásához. Terve szerint a birtokosok minden hold földjük után két garas adót fizetnének. Az így befolyt évi 5 millió Ft-ra 100 millió kölcsönt vennének fel, amiből beruházási programot hajtottak volna végre. A fennmaradt összegből kölcsönt folyósítottak volna nemesi birtokok beruházására.

Kossuth elfogadta a tervet, csupán azt kötötte ki, hogy az összeg felét jobbágyoknak nyújtandó kölcsönökre fordítsák. Így a jobbágyok hozzájuthattak volna az örökváltsághoz szükséges tőkéhez. Kossuth javasolta továbbá, hogy az egész terv elvi alapja a közteherviselés legyen. Széchenyi azonban parasztlázítónak nevezi, azt a Kossuth által kiadott jelszót, hogy a közteherviselés bevezetését fel kell használni az örökváltság lebonyolításának megkönnyítésére.

A Kelet Népeben adott válasza magáért beszél: „Kész vagyok arányosan minden közterhekben részt venni. Kivétel nélkül minden terhekben...; s mi több a rám vett adónak mire fordítását sem kívánom ellenőrizni mindaddig, míg a polgár és a pór ilyesbül ki van szorítva...”

Kossuth Széchenyinek adott feleletében felvillantotta általános közteherviselési programját:

„Óhajtom, hogy ki mint részesül a közállomány jóvoltában, akkint részesüljön annak terheiben is: tehát az adónemfizetési előjog lépcsőnkint megszüntessék.”

Kossuth és Széchenyi vitája konkrét politikai kérdésekről folytatott polémia volt, amelynek résztvevői Kossuth mellé álltak és így Széchenyi kénytelen volt beismerni, hogy alulmaradt. A vita Széchenyit némileg átformálta: elismertette vele, hogy a politika nemcsak a magas társadalmi állásúak, az arra születés által hivatottak monopóliuma.

A Pesti Hírlap szerkesztőjének sem politikai felfogását, sem modorát nem változtatta meg Széchenyi mementója, noha kétségtől nagy hatással volt rá. A végzet így akarta, hogy ők különböző utakon haladjanak ugyanazon cél felé.

1848-ban, a forradalom napjaiban, Kossuth látlete bizonyult helyesebbnek, hiszen a nemzet ezzel az elképzeléssel azonosította magát, ezt emelte törvénné.

Takács Judit (III. évf., magyar-történelem)

Kossuth és az érdekegyesítés

Kossuth a legelső birtoktalan kisnemes, aki az 1790 utáni években vezető szerepre tett szert. 1823-ban alig huszonegy évesen avatták ügyvéddé. A fiatal ügyvéd szemével igyekezett túltekinteni a magyar világ szűk határain. Megismerkedett a felvilágosodás és a

bontakozó liberalizmus szellemével, kivonatokat, fordításokat készített a francia forradalom történetével foglalkozó német munkákból. (A francia forradalmat mint „rettenetes szörnyeteg”-et emlegette.)

Külföldi liberális olvasmányainak hatása alatt éles kritikával nézi a hazai viszonyokat, amelyeket szeretne mielőbb átalakítani az emberiség és szabadság elve értelmében.

1820-as években készített értekezésében már utal a földművelés „hátramaradott voltára”, valamint arra, hogy „a földesúrnak... tenni szokott munkák igazságos voltát a paraszt nem tudja, nem hiszi, nem érzi, s úgy tekint azokat, mint igazságtalan rabszolga jármot.” Ekkor még maga Kossuth is azt gondolta, hogy a paraszt téved, ha így gondolkodik, és fel kell világosítani a köznépet, hogy „tanulja meg földesurát mint létének védangyalát, s a nemzet morális erejének tagját tisztelni.”

1828-29-ben a magyarországi adózók összeírásánál Kossuth a megyei felülbíró bizottság tagja lett. Ekkor szembesült igazán a parasztság és Magyarország helyzetével, ami arra a felismerésre készítette, hogy sürgősen kiutat kell nyitni a feudális elmaradottság világából. Valóságismeretét méginkább elmélyítette az 1831-es zempléni parasztfelkelés. Tapasztalnia kellett a nemesség közönyét a nép nyomora iránt, amely még önzéssel is párosult.

Egyre inkább közeledett az ellenzéki nemesség felé. Nézetei mind egyértelműbben hasonlítottak Wesselényi koncepciójához, amely így hangzott.

„Az ellenzéki nemesség akkor kísérheti meg a siker reményében a politikai, gazdasági törekvéseinek érvényesítését, ha nem kell hátbatámadástól félnie, ha reformok útján a parasztságot, s általában a kiváltságtalanok millióit fenyegető ellenfeléből ígéretes szövetségessé teszi.” Ez már az érdekegyesítési politika alapkövetelményeinek megfogalmazása Kossuth kiindulópontja az egyén és a közösség kíváncs viszonya „hol minden polgárt egy közös érdek szép kötele kapcsol egytűvé” – írja – hol az igazság szabja meg kinek-minek erkölcsi polgári létét.” Ennek alapja a szabadság, hiszen minden ember akkor lehet boldog és szabad, ha tiszteletben tartja a mások emberi és polgári jogait, és ha a törvény egyformán oltalma alatt tartja az önkény ellen személyt és vagyont. A szabadság politikai értelemben vett megfogalmazásával jutott el a nemességhez. A középnemességben látta a reformok támaszát. Fel is teszi a kérdést, hogyha a magyar nemes tagja a szent koronának, részese a törvényhozói hatalomnak, személyében vagyonában még a király sem háborgatja, sőt földbirtoki jussal bír – akkor mit veszít azzal, ha a törvény előtt kinyilatkoztatják, hogy a magyar paraszt személyében és vagyonában szabad.

Ez érdekegyesítési politikájának alapköve. Kossuth nemzeti függetlenséget akar. Nem irányul a Habsburgokkal való teljes szakításra, hanem az általuk alkalmazott abszolutista módszerek felszámolására. Ennek érdekében egységbe kívánja tömöríteni a parasztságot és a nemességet.

Kossuth helyesen ismerte fel, hogy csupán a nemzeti eszmék nem hajtják zászlaja alá a parasztságot. Valamit nyújtani is kell cserébe. Arra is ügyelni kellett, hogy a parasztságnak adott engedmények ne riasszák el a nemességet. A nemesség politikai súlya ugyanis évtizedes tradíció, mert a múltban azonosította magát a köztelherviséssel. Ekkor már a köztelhervés nemesi értelemezése nem időszerű, mert az a katonáskodást, a haza védelmét jelentette. Ebben a korban, amikor ezt állandó hadsereg garantálja, nincs jogcím a privilégium fenntartására. Ha nem vállalja a nemesség önként a köztelhervisést, csak idő kérdése, hogy mikor fog egy új testület erre vonatkozólag határozatot hozni. Kossuth nem akarta, hogy a nemesség

politikai súlyából veszítsen. „Nem arról van szó, hogy mi nemesek leszálljunk a néphez, hanem arról, hogy őket magunkhoz felemeljük.”

Programjában fokozatok figyelhetők meg. Először a nép felvilágosítását célozza, majd azonosul az önkéntes örökváltság gondolatával, de látja ennek kudarcát és továbblép a kötelező örökváltság felé. A földesurat kötelezni kell az örökváltság elfogadására. Ahol a jobbágyság meg akarják váltani magukat, kötelesek legyenek örökváltsági szerződést kötni, hogy a váltságdíjak összegét törvényhozás maximálja, s hogy állami eszközökkel nyújtsanak anyagi támogatást az örökváltságra lépő jobbágyoknak. A földesúr mondjon le a váltságdíj fejében az úrbéri szolgáltatásokról. Ezzel a földesúri birtok kapitalizálódását is elősegíti. Létre kell hozni egy olyan pénztárat, amely nemcsak a földesúrnak ad beruházásaihoz kölcsönöket, hanem a magukat megváltó jobbágyoknak is biztosít olcsó és hosszú lejáratú hiteleket. Hiszen a jobbágy képtelen lenne megfizetni a megállapított váltságot. Mindenki számámra világos volt, hogy amíg a nemesség adómentes, addig az állam nem segítheti a jobbágyot. Kossuth jól ismerte a közteherviselés bevezetésének nehézségeit, éppen a fokozatosság követelményeire hivatkozott.

– „Adózó nép közterheinek mértéke határa legyen”

– „minden igyeni kényszerített közmunka eltörlése”

– „óhajtom, hogy a ki mint részesül a közállomány jóvoltaiban, akkin részesüljön annak terheiben is, tehát az adó nem-fizetési elő jog lépcsőnkint megszüntessék.”

Az országos pénztár létrehozásának feltétele, tehát a nemesség adózása. Az adómentességről való lemondás a politikai súly fenntartásának alapfeltétele. („A nép magától is érezze, hogy rajta könnyítve van, s ne legyen szükség ezt neki bizonygatni.”)

Kossuth ezt így fogalmazta meg: „Ha tehát azt óhajtjuk, hogy a nemesség politikai súlya annyi becses históriai előnyei fenntartassanak, ennek csak egy útja van t. i.; hogy az étellel kiáltó ellentétben álló adómentességről lemondjon, mert az sokáig semmi esetre fenn nem tartható, hozzá ragaszkodni tehát nem tenne egyebet, mint a fenntartható előnyöket is kompromittálni. Én pedig nem óhajtom, hogy a nemesség semmivé legyen, hanem óhajtom, legyen a többi polgárok között mint testvérek között a hű elsőszülött, a hazának első szegletköve, kinek vezérlő állása az ifjabb testvérekbe önbizalmat önt... ura nem lehet a nemzetnek, de lehet vezére.”

Kossuth kiindulópontja konzervatív, a nemesség fennmaradása marad előtte. Ha nem veszik le a parasztság válláról a terhet, azokra újat rárakni már nem lehet. Így nem tudják maguk mögé állítani a parasztságot, és félő, hogy az udvar használja fel őket a reformnemesség nevelésére. Kossuth nemhiába érvelt emellett, mert Metternich jogos fenyegetése jutott eszébe, amelyet a lengyel felkelés kapcsán mondott. Így hangzik: „Kézemben a zsilipek, reátok zúdítom az árt, agyonüttetek benneteket a parasztokkal.”

Szorosan kapcsolódik a reformokhoz a jogegyenlőség, népképviselés. Először a királyi városoknak kell megadni a 16 voksot, (mivel eddig a 16 királyi város egyetlen szavazattal rendelkezett), és ezek a megyei nemesség reformkészsége ellenére is ki fogják vívni, 2. lépcsőként a községnek megyékbeli képviselőt, és pedig 3. lépésként a népképviselőt. Ezek mind a polgári átalakulást szolgálják. A néptömegek kirekesztése a politikai életből, súlyos következményekkel járhat. Mert ha a „nép ítél”, akkor az ítéletmondáskor a politikában is hallattatja súlyos szavát.

Az 1943-44-es országgyűlésen a közteherviselés ügye is megbukott. Kossuth belső válsága fokozódott, felmerült a gondolat, hogy visszavonul. Barátai kérésére és az ország iránt érzett felelőssége vezette vissza a politikai életbe. Kossuth továbbra sem a néptömegeket kívánta a politikai cselekvés fő tényezőjévé emelni. Elsősorban a középrétegekre, a

nemességreformokra készíthető erőire, az értelmiségre és a polgárságra kíván közvetlenül támaszkodni, de az érdekegyesítés révén bizalmat akar ébreszteni bennük is, sőt az adott politikai rendszer keretei közt elnyerhető támogatásukra számot is tartott. A közteherviselési ügy elbukása után önkéntes adózási mozgalom indult. A következő években Kossuth egyre vészjóslóbban fogalmazta meg a tennivalókat. Ennek újszerű eleme, hogy az érdekegyesítés tervében összekapcsolja az örökváltságot a közteherviseléssel, mert utóbbi garanciája annak, hogy önmegváltás esetére is vagy állami kárpótlás esetére is biztosítsa a polgári tulajdonossá váláshoz szükséges tőkét.

„Az örökváltság a haza érdekében sürgető, mert Magyarország jövője bizonytalan marad mindaddig, amíg a nemesség a nép terheiben nem osztozik míg a nép robotol és politikai jogokkal nem bír.”

„Az országos örökváltság ügye a közteherviseléssel egybekapcsoltn, állami támogatással mielőbb megoldásra kerüljön.”

Ezek a célok eszközzé váltak 1847-ben.

Kossuth a reformellenzék egészével együtt Magyarország függetlenségének helyreállítását követelte. Ez a követelés nem a Habsburgoktól való elszakadási törekvést fejezett ki, hanem legális megfogalmazása volt annak az igénynek, hogy Magyarország alakuljon olyan teljes önkormányzattal bíró alkotmányos monarchiává, amelyet a Habsburgok más országaival és tartományaival csak az uralkodóház közössége kapcsol össze. Kossuth tehát 1846-47-ben minden eddiginél jobban sürgette az átalakulást, a nemzeti újjászületés érdekében elengedhetetlen reformokat.

1847. március 15-én a reformellenzék kongresszusán foglalták meg az Ellenzék Nyilatkozatot. Ez sokban egybecsengett Kossuth átalakulási programjával, de nem egy kérdésben óvatosabb és kevésbé konkrétabb volt, mint a kossuthi program.

1847-es választásokra készült követutasítási program kidolgozásában is szerepet vállalt Kossuth. A nép politikai jogokkal való felruházásának kérdésében a követutasítás már óvatosabban fogalmazott. Csak a királyi városok országgyűlési képviselőt kívánta máris biztosítani. A földesúri függésből kiszakadt községek számára mérsékelt befolyás jutott; míg a jobbágységeket egyelőre a megyei közgyűléseken akarta képviselőhöz juttatni. A követutasítás egységesen foglalt állást amellett, hogy az örökváltságot az egész országban való felszámolást és lebonyolítást az államnak kell magára vállalnia.

A kártalanítás nélkül felszabadítandó háztalan zselléreken kívül a parasztságra hárította ugyan a földesurak kármentesítését, de teljesítését a közteherviselés egyidejű bevezetésével, a parasztság adóterhének arányos csökkentésével akarta biztosítani. 1847-ben sikerült elfogadtatni a háziadót, az országos pénztár létrehozását, valamint a földesurak kötelezésének és az örökváltság lebonyolítása állami támogatásának elvét.

1847-től már óvatosan fogalmazott ezen ügyekben, hogy megnyerje az ingadozó erőket is.

A magyar nemesség csak az európai forradalmak hírére és a Habsburg uralkodóház gyengülését látva fogadta el a reformokat. Így írt erről Kossuth: „Ha a nemesség a gyűlölség követ a népnél elhárította, földjét kezét szabaddá tette, terveiben megosztotta s bevitte a politikai jogok gyakorlatába, megtette amivel tartozott.” Tehát Kossuth azt tekinti, mit kénytelen a nemesség megadni a népnek, hogy ő maga fennmaradjon. Már maga a kiindulópontja sem radikális. Nem hivatkozik az emberi jogokra, nem kívánja a nép elidegeníthetetlen örök jogainak visszaadását, hanem a politikai szükségességnek tekinti, nem mint a népnek, hanem mint a népességnek képviselője; ügyének védője lép fel. Maga a követelésének tartalma sem radikális; a földesúrnak teljes kármentesítést biztosít, de a népet

nem menti föl teljes váltsága fizetése alól. Mégis Kossuth mondta ki végső következtetését és szükséges feltételeit annak, amit Kölcsény és Wesselényi már sejtettek. Az ő nevéhez fűződik megvalósítása is: az alkotmányért és nemzetiségért küzdő magyar nemesség és parasztság tömegére támaszkodva győzhet.

Nagy Tamás (III. évf., magyar-történelem)

KOSSUTH ÉS A VÉDEGYLETI MOZGALOM

„A honi ipar előmozdítására kezeinkben álló eszközökhöz leghatályosb fegyverét felragadnánk, azaz egy Országos Védegylet alakításához megkívántató lépéseket előlegesen megkezdénk.”

Perczel Mór, 1844. augusztus 26-án keltezett, Pozsonyból Kossuthnak írt leveléből idéztem, amelyet a védegyleti mozgalmak országos szervezésének kezdetének tekinthetünk. Az „országos” jelző fontos, mert a korábbi években több megyében ösztönös helyi szerveződésekre került sor a magyar ipar támogatása érdekében. Maga a levélíró, Perczel már 1842-ben megfogadta néhány tolnai barátjával, hogy ezentúl csak magyar gyapjúsövetet vásárolnak. Az év folyamán Komáromban, Nagybecskeren ill. Veszprém és Zala vármegyékben is védegyletek alakultak. Amikor tehát 1844. október 6-án Pozsonyban a rendektől átengedett alsóházi teremben megalakult az Országos Védegylet, már számottevő múltra tekinthetett vissza.

„Minden védegyleti okoskodás előterén közelszegényedéstől félelem állott” – vélte Kemény Zsigmond 1850-ben. Az elszegényedés oka, ez a reformkorban általános vélemény volt, az osztrák vámpolitika. Az az osztrák vámpolitika, amelyet már II. József is Magyarországra nézve hátrányosnak ítélt, és amelynek szükségességét a nemesi adómentesség ellensúlyozásával magyarázta. Berzeviczy Gergely viszont már a századfordulón feltárta, hogy az osztrák kereskedelmi politika célja, hogy Magyarországon ipar ne fejlődhesen, a magyar nyersanyag szabadon vándoroljon osztrák és cseh gyárakba, és a magyarok kénytelenek legyenek kizárólag ezen gyárak termékeit vásárolni. A vámrendszer elleni harc tehát mind a konzervatív, mind az ellenzéki birtokosok léteértéke volt. Közgazdasági alapot számukra Adam Smith szabad kereskedelmet hirdető, a reformokban igen népszerű tanai nyújtottak. A gazdasági liberalizmus egy idejig, 1842-ig egységessé tette a magyar törekvéseket. Ebben az évben Bécsben tárgyalni kezdték azt a tervet, amely szerint a Habsburg Monarchiának csatlakoznia kellene az 1834-ben porosz vezetéssel alapított és 1839-ben megújított német vámszövetséghez (Zollverein). Elsősorban a porosz befolyást akarták ezzel ellensúlyozni, hiszen Metternich soha nem tartotta kivitelezhetőnek a német egységet Ausztria vezetésével. Az esetleges csatlakozással megszűntek volna a Monarchián belüli vámhatárok, ezért a tervnek a magyar konzervatív körökben is voltak támogatói.

A „börtönéből szabadult sas”, Kossuth Lajos – friss közgazdasági ismeretekkel gazdagodva – jól látta, hogy a Vámszövetség a majdaní politikai egység eszköze, „szorosan és kirekesztőleg német, nacionalis alapon”. Ehhez Magyarország, amelynek kereskedő-iparos polgársága amúgy is német anyanyelvű – nem csatlakozhat! A helyes megoldást Kossuthnak éppen Friderich List a közgazdaság – német – nemzeti rendszerét kidolgozó kötete (*Das nationale System der politischen Oekonomie*, 1841) adta meg. A gyenge magyar ipart a vámhatár fenntartásával, azt védvámházzá változtatva kell megvédeni a fejlettebb német iparral szemben. „Hagyjátok a gyereket férfiúvá növelnünk, aztán nyissátok viadalt a sorompókat” – vallotta Kossuth. Programjában a cél a birodalmi munkamegosztásban lassan fejlődő magyar

ipar függetlenségének kiharcolása. „Amely nemzet csak földművelést űz, hasonlít oly egyénhez, kinek csak egy karja van” – idézi List tételét az iparfejlesztés szükségességéről, amely a hagyományosan fejlett mezőgazdasággal – amit hazai gépekkel lát majd el – fogja alkotni a nemzetgazdaságot. A „politikai függetlenség iparállás függetlenség nélkül nem egyéb, mint ábránd”, tehát az önálló nemzetgazdaság minden nemzetállam (újja)születését céljával kitűző politikai törekvés alapfeltétele. Ezt a meggyőződést erősítette benne az 1841-ben alapított Iparegyesület 1842 nyarán rendezett, meglehetősen szerény kiállítása is.

A védvámot – Kossuth hatására – az alsóház törvényjavaslatként nyújtotta a főrendek elé az 1843/44. évi országgyűlésen. A felső tábla által megcsonkított javaslat sorsa – amint az várható volt –, reménytelenül vált. Perczel Mór már korábban határozottan felszólította társait, hogy a javaslat elbukása esetén Országos Védegyletet alkossanak. Szentkirályi Móric, egy másik ellenzéki képviselő ezzel összhangban azt ajánlotta, hogy ha a vámrendszer kiegyenlítése nem sikerül, a vámsorompót a határ helyett az ajtók küszöbénél állítsák fel.

„Nyílik még nekem is tér és alkalom” – írta a Pesti Hírlaptól elkészülő Kossuth 1844 nyarán búcsúszavában ezt az alkalmat nyújtotta – tágitva Kossuth működési terét a pesti laptól a megyék nemesi világa felé – a különböző gazdaságélénkítő társadalmi szervezetek alakulása. Már az Iparegyesület és az 1843. július 9-én alapított, hangzatos terveiből vajmi keveset valóra váltó Kereskedelmi Társaság születésénél is bábáskodott, működésüket figyelemmel kísérte – kiemelkedő védegyleti működésének ezek voltak az előzményei.

Az október 6-ai alakuló közgyűlésen „mivel a magyarnak demokratikus szokása megkívánta, mely ösidőktől fogva csak magyarokat szeret látni közhasznú intézeteinek élén” elnökké az ideiglenes vezetőt, Gróf Batthyány Kázmért, alelnökké Gróf Teleki Lászlót választották. Kossuth, aki tinnyei, „falusi magányából” érkezett Pozsonyba, igazgató lett. A távollévő Deák és Wesselényi mellett szinte valamennyi jelentős ellenzéki bekerült a több mint ötven tagú választmányba. Az így összekovácsolható politikai erő jelentőségét Batthyány Kázmér már megnyitó beszédében hangsúlyozta. Blackwell, az angol kormány ügynöke, feljegyezte erről a napról, hogy Széchenyi több liberális főurat próbált lebeszélni a Védegyletről, de „szavainak, mint rendesen, semmi sikere nem volt”. (Ehhez tényleg csak zárójelben tesszük hozzá: az egyesületi eszmét egykor éppen Széchenyi kezdeményezte.)

Kossuth, amint megkezdte szervező munkáját, oly gyorsan az egyet valódi vezetőjévé vált, hogy hamarosan, igaz udvarias formák között, az elnök Batthyányt is ő irányította. Nem véletlen tehát, hogy Tóth Lőrinc titkár később már úgy emlékezett, hogy Kossuth kérte fel az elnöki tisztre Batthyányt, pedig ez éppen fordítva történt. Az agilis igazgató az egyet (1) organizációja után legfontosabb feladatnak (2) a meglevő iparágak támogatását, hiányzó teremtését és (3) a tagok létszámának növelését tartotta. Tisztában volt vele, hogy a mozgalom a konzervatív ellentábor és a kormány részéről támadásoknak lesz kitéve, a várható politikai harcban pedig szükséges „oly eszközökhöz nyúlni, melyekhez talán nem kellene, ha a sajtó szabad volna.” A társadalmi szerveződésekéről a magyar alkotmány nem rendelkezik, ezért az egyesületi szabadságot a folyó országgyűlésen kellene kivívni. Ha ez nem sikerül, a megyei követek és követküldők, valamint az alsóház, és magánemberként a főurak támogató bizonyítványát kell megszerezni, hogy esetleges támadás esetén a kormány egy országos háttérrel rendelkező szervezettel találja magát szembe. A Védegylet megszervezésénél Kossuth a központi igazgatóság felállítását ajánlotta, amely körlevelezéssel tartja a kapcsolatot a vidéki osztályokkal. A körlevél pótolja a hiányzó sajtóorgánusot: egymagában közli a legfontosabb híreket és ajánlja az értékes árucikkeket. Az igazgatóság éves rezsiköltségét Kossuth 2.400 Ft-ra becsülte (ő maga 1.000 Ft-os, igen szerény évi fizetésben részesült). Egy év alatt a taglétszámnak egymillióra (de legalább félmillióra) kellene felduzzadnia, a fejenként

30 krajcáros belépési díj ebben az esetben 300.000 (de legalább 150.000) forint megnyugtató alaptőkét jelentene. Ahhoz, hogy a honi ipar termékeit a nagyközönség megismerje, legelőször az Iparcsarnok, egy állandó kiállítóterem kialakítására lenne szükség. (Ennek terve végigkísérte Kossuth egyleti működését – Iparműtár, iparkiállítás – pénzhiány miatt számottevő eredmény nélkül.) A Védegylet tagjainak, az eddigi egyletek mintája szerint, becsületszóval kell megfogadniuk, hogy csak magyar terméket fognak vásárolni. (Kossuth javasolta, hogy a vásárlásokról naplót vezessenek.) Kizárólag olyan külföldi cikket vehetnek meg, amelyiknek még nincs itthoni konkurenciája. A gyáralapítást azzal próbálták elősegíteni, hogy a külföldi vállalkozóknak, letelepedésük esetén, hat évre előre biztosították termékeik megvételét. Kossuth tervei szerint a tagok éves igényeit a vidéki osztályok összeírják, és a központ beszerzi azokat. Egyéb részleteken kívül gondoltak az ellenőrzésre is; a fogadalmát megszegő tag büntetése kizárás és nyilvános megszégyenítés. A kizárt tag nevét felolvassák a helyi közgyűléseken mindaddig, amíg pontos szótartást ígérve nem kéri újbóli felvételét.

A Védegylet születése – nem véletlenül – egybeesett a lényegében sikertelen országgyűlés szétoszlásával. Az elutasító királyi válaszok hatására a családott képviselők a Védegyletbe lépve folytatták a harcot. A szokatlanul erélyes kormányellenes határozatban a fennálló kereskedelmi rendszert igazságtalannak és törvénytelennek bélyegezték, a magyar gazdaságot védő együletet pedig a nemzet oltalmára helyezték. Ezzel Kossuth elérte, amit akart, a rendek politikai biztosítékát.

A Védegylet életképességénél két alapvető tényrt kell figyelembe vennünk: (1) a magyar fő- és köznemesség, valamint a polgárság csak addig veszi meg a gyengébb minőségű és általában drágább magyar árut, ameddig hazafias lelkesedése fűti, (2) a külkereskedelem kizárására alapuló gazdasági rendszer túl sokáig nem működhet. Időben is viszonylag jól szétválasztható, hogy a Kossuth irányította Védegylet első éve a sikereké, míg a második évet már a „magyar szalmatűz”, a hirtelen fellobanó lelkesedés hirtelen kihunyása, a vidéki osztályok leválása, megszűnése, az együletet ellenzők meg-megújuló támadásai jellemezték. Lemondása után az egylet szinte nyomtalanul szűnik meg.

Kossuth a Védegylet vezetése során valóban rendkívüli munkát végzett. A legapróbb részletekig igyekezett személyesen tárgyalni minden kereskedővel, letelepedni kívánó gyárossal, segítőkész birtokosoknak és ipart telepíteni próbáló városoknak (pl. Tata) köszönhetően üres telkeket tudott számukra biztosítani. A körlevelezéssel, ezzel a végtelenül egyszerű adminisztrációval szervezte meg az anyagbeszerzést és áruelosztást. A védegyleti mozgalmat népszerűsítő cikkei először az Életképekben jelentek meg. A Védegyletnek nem, de az Iparegyesületnek sikerült saját lapot kiadni, ez volt az első ízben 1845. április 1-jén, Kossuth bevezetőjével megjelent Hetilap. Ebben védte a mozgalmat a támadásoktól, bemutatott új gépeket, új eljárásokat, ajánlotta a hazai termékeket és közzétette a magyar ipar statisztikai adatait. Megnyerte az egyesület számára a két kiemelkedő ellenzéki politikust, Deákot és a már vak, visszavonult Wesselényit, akik korábban – finoman szólva – nem támogatták az ötletet. Az ügy érdekében a főúri dámák támogatására is szükség volt, akik ezentúl magyar kesztyűben, magyar kosztűmben, itthon készített legyezővel jelentek meg a kor jellegzetes, biedermeier hangulatú báljain. Ekkor a lelkesedés még általános volt: Batthyány elnök úr párbajozott a Védegyletet rágalmazóval, Bezerédy István, a forrófejű Perczel Mór, Vukovich Sebő és Csányi László, stb. sorra vállalták vidéki osztályok elnökségét. Csakhogy amikor érdemi, tartós munkára volt szükség Kossuth és szűk köre magára maradt.

Kossuth kereste az együttműködést azokkal, akik az iparfejlesztés szempontjából fontos személyiségek voltak, de a védegyleti tagságot politikai okokból nem vállalták. A gyakorlatilag Széchenyi megszerzését célzó elképzelés sikerrel indult: 1844. december 18-án

megalakult a Gyáralapító Társaság, amelynek alelnöki tisztségét Batthyány Lajos kérésére maga, a legnagyobb magyar vállalta. (Elnök: Gróf Keglevich Gábor.) De két dudás nem fért meg egy csárdában! Kossuth igazgatóvá választását a konzervatívok megakadályozták, lemondása után pedig az ellenzék ürügyet keresve, egy vasöntő gyárra szánt 50.000 Ft-os kérelem miatt támadták és buktatták meg Széchenyit. Az iparfejlesztés érdekegyesítő kísérlete kérészetletűnek bizonyult, bár a Társaságot az ellenzék presztízs okokból 1845 tavaszán még egyszer felélesztette.

Az Országos Védegylet 1845. november 16-án Pest-Budán sorsjátékkal, termékbemutatóval egybekötött közgyűlésen ünnepelte első évfordulóját. Előző este, amint a korban szokás volt, fáklyás felvonuláson ünnepelték – az elnök Batthyányt és az alelnök Telekit. Kossuth Jelentése 138 vidéki osztály létezéséről számol be, Árva megye kivételével mindenütt működik legalább egy osztály. A szervezés a Dunántúlon volt a legeredményesebb, bár az adatok megtevesztők, hisz Zalában tizennégy osztály működik, míg Zemplén megye vagy Pest egész közönsége egy osztályban tömörült. Az ünnapi közgyűlést, amelyet a Védegylet tetőpontjának tekinthetünk, díszvacsora követte, „tüntetően demokratikus külsőségek” közt.

Bár Kübeck kamarai elnök 1844 őszén azt tanácsolta Metternichnek, hogy a Védegylet elgáncsolása érdekében talán vezetői ellen kellene eljárni, és bár az öreg kancellár is szélsőségesen ellenséges volt az egylettel szemben, a magyar kormány éppen a törvényes szabályozás hiánya miatt, nem javasolta a Védegylet elleni erőszakos fellépést. Így került sor 1845 tavaszától a mozgalom elleni sajtóhadjáratra, amelyben Gróf Dessewffy Emil, a kormányt mindig hűen kiszolgáló „nyomorúságos” és „nevetséges” Budapesti Híradója járt az élen. De a Védegyletet támadta a nagy példányszámú Augsburger Allgemeine Zeitung (amelyben, többek között, Karl Hock osztrák pénzügyi hivatalnok publikált a magyar Védegylet ellen), a triesti Lloyd és a félhivatalos Pester Zeitung. Ezzel összhangban szigorú cenzúra tiltotta a Védegylet szervezésével összefüggő bármilyen hirdetmény kiadását. Emiatt jóindulatú cenzorokat bocsátanak el állami hivatalnokoknak megtiltották az egyletbe lépést.

Kossuth és munkatársai kitartóan védtek mozgalmukat a támadásokkal szemben a Hetilapban, és más újságokban, ahol cikkeiket még ki merik adni. Kossuth a Dessewffy ellen írt Nyílt Levelét hozzá méltatlan ellenfelének küldte el, aki majd lapjában megjelenő vita reményében megtette azt a szívességet, hogy leköszölt Kossuth írását. A Védegylet legtehetségesebb ellenzője Széchenyi volt. Deák híres, zalaszentgróti beszéde után ragadott tollat. Cikksorozatában szedte részekre a beszédet, lényegében azzal a közvetett céllal, hogy bebizonyítsa Deáknak, a gazdasági fejlesztést úgy kell véghez vinni, hogy közben tekintettel legyünk „Ausztriával egybeházasított létünkre” is.

A támadásokkal egy időben a mozgalmon belül is hanyatlás következett be. Kossuth „mély fájdalommal” tapasztalta, hogy az 1845 novemberi közgyűlésre több vidéki osztály csak fél éves késéssel küldte el jelentését. A következő évi közgyűlés előtti körlevelekben ezt bejelentette, de a Wesselényihez írott magánlevelekből kiderül, hogy az egész mozgalom „aktív működése elakadt, pénze pedig nincs”. Amikor Kossuth belátta, hogy a mozgalmat még több erőfeszítéssel sem tudja feléleszteni, a távozás mellett döntött. 1846. augusztus 20-án a Védegylet iparkiallítása után rendezett közgyűlésen többórás beszéde végén bejelentette lemondását. „Élete legfájdalmasabb perceiben” újra a védvám törvényes rendezését tartotta a legjobb megoldásnak. A jelen vámrendszer igazságtalan, és azt úgy kell átalakítani, hogy ne egyoldalúan Magyarország ellen irányuljon. Ezt Magyarország megérdemli, mert „magában is elég nagy” ára, hogy „az austriai ház koronáját az első rendű hatalmak polcán” tartsa.

Mi volt az Országos Védegylet gyakorlati eredménye? Első sorban a textilipar megteremtése, meghonosítása hazánkban: Valero, Englander, Wagner és Goeth, Deutsch és Kadelburger – néhány név az ekkor letelepedett kelme- és posztógyárosok sorából. Statisztikai adatokkal kimutatott az ipar viszonylag gyorsabb fejlődése ebben a két évben.

De a Védegylet jelentősége elsősorban politikai és csak azután gazdasági. Kossuth néhány ezres olvasótábora a Pest Hírlap korából a Védegylet végére ellenzéki párttá duzzadt. A politikai szándékot Kossuth sohasem tagadta, legfeljebb hozzátette, hogy az egylet politikai jellegét a támadások elleni védekezés során nyerte el. A társadalmi mozgalmak, így a Védegylet is, népszerű gazdasági céljaikon túl, az „ellenzék legélesebb fegyverét” jelentették.

És ezt a fegyvert azonban az ellenzék már nem rejtegette, hanem használta.

Zakar Péter

Kossuth Lajos és a katolikus egyház 1848/49-ben

Kossuth Lajos, „a férfiú, kiben a nagyra nevelt bandita talentumon, s minden parlamenti kritikán alóli ékesszóláson kívül minden más szellemi és erkölcsi nagyságot hiába keresünk, ki az európai dülők cinkosa, az orgyilkolási titkos társulatok szövetségese volt; ki Lamberg, Latour és Zichy Ödön! grófok gyalázatos meggyilkoltatását rendszeresen intézte, és céljai kivitelére szolgáló semmi eszköztől sem rettegett; ki nagyravágyásának, dicsvágyának, kapzsiságának és bosszúszenvédélyének nemzete életét fölládozta; ki pályáját árvák meglopásával kezdte, s honának és honfitársainak nagyszerű kifosztásával végezte; ki, hogy uralmát megállapítsa és fönntartsa, annyi megbénult és leölt ezek kinjaira sikert maradt, s hazafiainak omló vérét üres eszméinél, pogány ideáljainál kevesebbre becsülte; ki reményeit és kilátásainak valóságát az európai társadalmak általános fölforgatásától várta, s a Ledru-Rollin megbuktatását hozó hírre halálsápadttá lőn; kit földönfutásában a kirablott hazai nép millióinak átka, és mi hisszük, az isteni igazság sujtó karja is követend, bárhova jusson is...”¹ E nem mindennapi értékelés a Religio című katolikus egyházi lapban jelent meg, s ha figyelembe vesszük megjelenésének időpontját (1849. október 23.), nem is olyan meghökkentőek megállapításai.

Figyelemre méltó, hogy a katolikus egyháztörténészek Kossuth képében számos negatív elem is található. Ezek nem azonosíthatók az előbb elhangzott, erősen propaganda ízű, értékeléssel, de néhány ponton érintkeznek vele és figyelmet érdemelnek azért is, mert számbavételük segítségével tovább árnyalhatjuk Kossuth Lajos politikai tevékenységéről kialakított képünket. A következő néhány percben ehhez a számbavételhez kérem türelmüket.

A katolikus egyháztörténészek a reformkori országgyűlések hangulatát az alsó táblán alapvetően egyházellenesnek tartják, amely alatt a vegyesházasságokkal kapcsolatos kérdések rendezését, a bevett vallások közötti teljes viszonyosság kimondását, sőt esetenként a szekularizáció követelését értik. Az utolsó rendi országgyűléssel kapcsolatban kiemelik, hogy a papság önként mondott le a tizedről, s hogy a főpapság nem azért emelt óvást az 1848. évi XX. tc-kel szemben, mert a vallási viszonyosság elvével nem azonosult, hanem azért, mert pontosító javaslatokat az alsó tábla elutasította. Súlyos sérelemként említik a katolikus autonómia érdekében benyújtott petíció tárgyalásának elhalasztását. Elítélik az oktatási reform érdekében benyújtott törvényjavaslat azon pontjait, amelyek az oktatásban a vallási hovatartozás jelentőségét csökkentették volna. Ezzel magyarázzák, hogy az első népképviselői országgyűlés felső háza megakadályozta a tövény elfogadását. A szabadságharcral kapcsolatban fontosnak tartják annak bizonyítását, hogy a papság adományaival, tetteivel és buzdító szavaival hűen szolgálta hazáját. Ezen önfeláldozó szolgálataért cserébe a katolikus egyház csak jogtalan üldözést kapott. Ártatlanul megvádolták őket hazaárulással, hazafiatlansággal. Gyakoriak voltak a letartóztatások, sőt még kivégzések is előfordultak. Szemináriumokat és más egyházi épületeket foglaltak le törvénytelenül és erőszakosan.²

Ebbe az öszképbe illeszkedik bele Kossuth, akinek életpályáját legrészletesebben Meszlényi Antal értékelte a katolikus egyháztörténészek közül. Szerinte Kossuth már az 1832-36-os országgyűlésen is mint író tűnt fel. A közönséget megragadták csillogó stílusú és temperamentumos, liberális szellemben fogant tájékoztatói. Fogságát követően, 1840-től kezdve még hevesebben ostromolta a konzervatív politikusokat. Széchenyivel folytatott vitájában a közvélemény azért állt mellé, mert gördülékeny stílusa és színpompás nyelve hatásosabb volt, mint ellenfele darabos stílusa. 1847-ben pestmegyei követ, s hamarosan a

politikai helyzet ura. Meszlényi szerint Kossuth a házasságával kapcsolatos nehézségek miatt „minden alkalommal kíméletlenül érezte ellenszenvét a katolikus egyházzal szemben, ami a korszellem sekélyes liberalizmusában nem is volt feltűnő. A 48-as törvények révén az ő szenvedélyes katolikusellensége buktatta meg a katolikus hitnek sz. István óta sértetlenül őrzött államvallás jellegét; ő vitte ki azt is, hogy amikor a többi felekezetek önkormányzati jogot kaptak, a katolikus egyház minden sürgetés ellenére ettől elesett.”³ Kossuth „lendületes szónoklataival magát s a nemzetet egyre lázasabb sietséggel vitte arra az útra, amelytől Széchenyi vészjós aggodalommal óvta nemzetét: az uralkodóval való céltalan és szükségképpen katasztrófális kimenetelű fegyveres szembehelyezkedés felé.” Az 1849. április 14-i trónfosztás következtében Kossuth mellett jóformán csak a Madarász-féle radikális párt maradt meg. Az aradi vértanúk halála „véres pontot tett” Kossuth belpolitikai szereplésére, aki ezt követően külföldön próbált meg – végső soron sikertelenül – a Habsburg-ellenségnek barátokat szerezni.

Összegzésként: „Kossuth kiváló volt mint szónok; ötletes és színes mint író; de politikai téren a megfontoltság hiánya hibás vágányra terelte, aminek következményeit drágán fizette meg a nemzet.” Hazaszeretetéhez nem férhet kétség.

Nem tartom szükségesnek a fenti értékelésnek, amely döntően az 1920-as évek végén, illetve az 1930-as évek elején alakult ki, a modern szakirodalommal való egybevetését, de szeretnék utalni arra, hogy a katolikus egyháztörténészek Kossuth-képét, valamint az 1848/49-es szabadságharcról kialakított nézeteiket ma is jelentősen befolyásolják a fentebbi gondolatok.

Ezek után szeretnék rátérni tulajdonképpeni témámra, Kossuth és a katolikus egyház viszonyára 1848/49-ben.

Az előzmények sorában mindenképp előttről kell megemlékeznünk, hogy Kossuth hat évig a sátoraljaújhelyi piaristáknál tanult. A szülői ház vallási légkörére és a sátoraljaújhelyi piaristákra később is szeretettel gondolt vissza.

„Atyám vallásos ember volt, de nem vakbuzgó, nem türelmetlen, – olvashatjuk 1844-ben papírra vetett életrajz-töredékében – tehát teljességgel nem akadt fel azon, hogyha Újhelyen akar iskoláztatni, a piaristákhoz kell járattatnia. Ezt tevő, mert a szomszéd Pataktól betyáros durva társalgási szelleme miatt irtózott. Én tehát hat évig az újhelyi piaristák gimnáziumának koptattam küszöbét; tanítóim szerettek, mert könnyen tanulva mind a hat éven át első eminens valék; s ha mondanám, hogy ott mégis keveset vagy semmit sem tanultam, igazságtalan volnék, bár semmi realist nem tanultam is... Én az újhelyi kegyes szerzetbeliek iskolájára hálával emlékezem.

Sohasem vettem magam s nem vették szülőim észre, hogy vallás tekintetében irántam vagy türelmetlenek, vagy térítgetők voltak volna; s én, szülőim, kivált igen vallásos anyám vezérlete alatt protestáns szellemirányú gyermek valék, bár oktatóim római szerzetesek.”⁴ Azt a szakirodalomban gyakran felbukkanó feltételezést, miszerint Kossuthot a felekezeti előítéletektől sokban óvhatta az a tény, hogy evangélikus léte hosszú ideig járt katolikus tanítónak; még azzal a ténnyel kell kiegészítenünk, miszerint Kossuth szülei is türelmesek voltak vallási tekintetben és egyetlen fiukat is ebben a szellemben nevelték.⁵

A megvizsgálandó kérdés szempontjából még ennél is lényegesebb, hogy Kossuth 1848-ban is hálával gondolt vissza a piarista iskolára. Október 23-án Magyaróváron a Halpiacon összegyűlt nemzetőrökhöz intézett beszéde során Burián Boldizsár piarista házfőnök üdvözlő szavaira a következőképpen válaszolt:

„Én ezen szerzetnek mindenkor tisztelője voltam s iránta különös hálával lekötelezve érzem magamat. Azért is őszinte hálával veszem tiszteletüket. Talán nem is tudják az urak,

hogy én is növendékük voltam s hogy tudományomat a hazafiúi érzésemet Önök, ha nem is egész kiterjedéssel, de legalább első magvait s talpkövéit vetették s csepegtették belém; azért is e hasznos szerzet iránt hálás érzéssel lenni meg nem szünök.”⁶

A másik – gyakran említett – előzmény Kossuth házassága. Az 1790/91-es országgyűlés törvénye szerint a vegyes házasságokat katolikus pap előtt kell kötni, aki a megkötendő házasság elé nem gördíthet akadályt. A protestánsok azonban – maga Kossuth is – ilyen akadállynak tartották, ha a katolikus pap a protestáns vőlegénytől reverzalist kér. Az esztergomi érsek ráadásul még a vőlegény esküvő előtti áttérését is elrendelte. Kossuth sem az áttérésre, sem a reverzális megadására nem volt hajlandó. Ehelyett oda fordult, ahonnan talán a legtöbb támogatást kapta reformkori politikai pályája során: Pest megyéhez. Ezúttal sem csalódott. A közgyűlés törvénytelennek nyilvánította az érsek rendelkezését, és per kilátásba helyezésével fenyegette meg azt a plébánost, aki nem hajlandó elismerni a vegyes házasság törvényességét. A katolikus pap viszont – az egyházi törvények szerint – a reverzális megtagadása esetén nem adhatta össze a feleket, de a templomon kívül liturgikus ruha és áldás nélkül tudomásul vehette házassági nyilatkozatukat (*assistentia passiva*). Ilyen passzív asszisztencia mellett vette tudomásul Feichtinger pest-belvárosi plébános 1841. január 9-én Kossuth házasságát a katolikus Meszlényi Teréziával. A katolikus egyháztörténészek innen eredeztetik Kossuth „katolikusellenesség”-ét. Hivatkoznak arra a korabeli szöbeszédre, amely szerint Feichtinger plébános az ifjú párt ebédloasztalánál fogadta, s ez Kossuthnak nagyon rosszul esett. A modern Kossuth-irodalom nem osztja ezt az álláspontot. Deák István nem alaptalanul mutatott rá, hogy Kossuth ezen országosan is feltűnést keltő ügyből győztesen került ki.⁷

Kossuth egyházpolitikai nézeteinek kialakulásánál figyelembe kell még vennünk a reformellenzék tagjainak véleményét, illetve a reformkori országgyűlések vallásügyi tárgyainak megvitatását. Az 1832/36-os országgyűlés – az első amelyen Kossuth is részt vett – bővelkedett vallási tárgyakban. Noha az 1791. évi XXVI. tc. a katolicizmus államvallás jellegét végleg eltörölte, a katolikus egyház még élvezett néhány előjogot. A reformellenzék képviselői ezen előjogok ellen indultak rohamra. Az 1832/36-os országgyűlésen javaslatok hangzottak el a papi tized eltörlésének érdekében, Bihar és Somogy vármegye követői az ünnepnapok csökkentése érdekében emeltek szót. Megtárgyalták a rendek a protestánsok és a görögkeletiek panaszait is, akik a katolikusok közhivatalokbani monopóliumát, illetve áttérítési szándékukat kifogásolták.⁸ Az állami szervek nem kis bosszúságára Kossuthot annyira magával ragadta a vallásügyi vita, hogy azt maga is összefoglalta „Vallásszabadság az 1833-ki országgyűlésen” című, azóta elvesztett vagy legalább is lappangó művében. Az 1835. szeptember 13-án közzétett előfizetési felhívása szerint két tényező indította műve megírására. Az államtudomány általános elve – írja Kossuth – „miszerint a politikai reformokat a vallásszabadsági reformnak megelőzni kell, mert enélkül a többfelekezetű nemzet morális erejét közhatású munkálkodásra összpontosítani...” csaknem lehetetlen. Második okként a Karokat és Rendeket ért üldöztetés egyes eseteit hozta fel. A protestánsok helyzetét történetileg is áttekintette, a mű célját is meghatározta:

„A normális rendeletek kivonatja azonban gyakorlati ösmeretet fog az evangélikusok helyzetéről nyújtani, s megigazolja azon nemelelkű férfiak cselekvéseit, kik nyomorgatott polgártársaik ügyét oly lelkes pártfogásra méltatják.”⁹

Kossuth azzal is munkát adott az állami hatóságoknak, hogy magyarra fordította a liberális katolicizmus vezéralakjának Félicité Robert de Lamennaisnek *Egy hívő beszédei* című művét. A francia pap – akinek műve néhány hónap alatt az egész európai liberális értelmiséget meghódította, „azt jövendölte, hogy eljön az idő, amikor a népek a zsarnokok és

hatalmat birtoklók szolgásgéból kiszabadulnak.”¹⁰ Ezek után egyáltalán nem meglepő, hogy az osztrák hatóságok kétségbeesetten és végül is sikertelenül próbálták meg a magyar fordítás kéziratot példányait begyűjteni. Kossuthot is kérdőre vonták ez ügyben, aki azzal a nem túlságosan hirdető magyarázattal vágta ki magát, hogy a könyvet csak nyelvgyakorlás céljából fordította le.

Összefoglalva az eddig elmondottakat, Kossuth gyermek- és tanulóéveit vallásilag toleráns légkörben töltötte. Az 1832/36-os országgyűlésen a vallásügyi kérdések során a reformellenzék más – köztük katolikus – tagjaival egyetemben fellépett a katolikus vallás még meglévő előjogaival szemben. Nem bizonyítható, hogy katolikusellenes, vallásilag elfogult tanokat hirdetett volna, de az bizonyítható, hogy szimpátiája a katolikus egyházon belül azok felé fordult, akik a katolicizmus és liberalizmus értékeinek összeegyeztetésére törekedtek.

Kossuth egyházpolitikai alapelvei viszonylag hamar kialakultak. Ezekhez az alapelvekhez haláláig hűséges maradt. Már 1841-ben azt fejtegette a Pesti Hírlap hasábjain, hogy „állapot, születés, vallás és személyes viszonyok” a politikai jogok kiterjesztése során semmi különbséget sem tehetnek. 1871-ben száműzetésben kelt levelében az uralkodó vallás eszméjének elvetését azzal indokolta, hogy az ellenkezik a lelkiismereti szabadsággal, sérti a polgári társadalom és az állam szuverenitását és hazánkban számos viszálynak volt forrása. Figyelemre méltó, hogy noha Kossuth állásfoglalása történetileg természetesen a katolikus egyházra vonatkozott, tételét mégis általánosan fogalmazta meg. Az ellen emelte fel szavát, „hogy a törvény akármely vallásnak uralkodó vallási állást adjon”. Ezért vált Kossuth fokozatosan az unitáriusok, majd a zsidók emancipációjának hívévé.¹¹ Emiatt ellenezte 1847 decemberében több felszólalásában a honosítási törvényjavaslat vitájában, hogy „a vallást, mint elengedhetetlen honpolgári qualificatiót” emlegessék.¹²

A liberális ellenzék az 1847/48-as országgyűlésen kezdetben csak az előző országgyűlés által a vallás dolgában hozott 1844. évi III. tc-nek a határörvidéken való fogamatbátételét követelte.¹³ (A törvény az evangélikus lelkipásztorok előtt kötött házasságokat is törvényesnek nyilvánította.) Kossuth híres március 3-án elmondott felirati javaslatában szándékosan mellőzött néhány sérelmet, ezek között a vallást is, mert olyan alapvető kívánalmakat terjesztett elő, amelyek teljesedése a mellőzött sérelmek orvoslását is maga után vonná. A kedvező politikai helyzet hatására a reformpolitikuskok március 15-én reggel, a felirati javaslat újra értelmezése során már a vallási jogegyenlőség kimondását is kívánatosnak tartották.

Mikor 1848 márciusában a pozsonyi országgyűlés a zsidóellenes utcai zavargásokra is tekintettel nem „valláskülönbség nélkül”, hanem „törvényesen bevett valláskülönbség nélkül” akarta megadni a városi szavazati jogot, Kossuth sikertelenül próbált meg a jogi megszorítás ellen fellépni. Mint mondta: „...fáj az ember lelke, ha mindenütt látja a szabadság országának terjedését, s abból csak a zsidó-népet látja kizárva”. Szükségesnek látta, „hogy külön törvénycikk alkottassék, melyben ki legyen mondva az elv, hogy jogok és köteleességekre nézve a vallás különbséget nem tesz, s a minisztérium megbízassék, hogy a kiegyenlítés módjait illetőleg törvényjavaslatot készítsen.”¹⁴ A Kossuth által ohajtott törvény nem született meg, de törvénybe iktatták az 1848. évi XIII. tc-et a papi tized megszüntetéséről és az 1848. évi XX. tc-et, ez utóbbit éppen Kossuth nyújtotta be, amely a törvényesen bevett vallások teljes jogi egyenlőségét hivatott megvalósítani. Az alsó táblán különösebb vita nélkül ment keresztül a javaslat, a felső tábla azonban elsősorban a püspökök javaslatára a valláseggyenlőség elvét egy betoldással akarta kiegészíteni, miként abban „minden vallásfelekezet részére, saját hitelvei s egyházi szerkezete sérthetlenségét és az oktatás szabadságának saját elvei szerinti teljes alkalmazását” fenn kívánják tartani. Kossuth felszólalásában elutasította a javaslatot.

Véleménye szerint a vegyesházasságokkal kapcsolatban egy ilyen betoldás könnyen téves magyarázatokhoz vezethet. Azt, hogy a hitelveket a törvényhozás nem korlátozhatja, természetesnek mondotta. Ez az elv azonban nem köthető össze az egyházi szerkezettel, amibe már beleszólása van az államnak. Hiába küldték a főrendek ismét vissza a törvényjavaslatot, végül a püspökök ünnepélyes óvása közepette el kellett fogadniuk.¹⁵

Az 1848. évi XX. tc. tárgyalása során is kitűnt, hogy Kossuth az állam és az egyház szétválasztását – a felvilágosodás gondolatvilágával összhangban – az állam széleskörű felügyeleti jogkörével együtt óhajtotta megvalósítani. Eszerint az állam nem csak az egyházak belső szerkezetébe avatkozhat be, ha érdekei azt megkívánják, de az egyenlőség érdekében azok vagyonába, alapítványaik kezelésébe, oktatási életükbe is. Az 1848. évi XX. tc. 3. §-ban kimondott elv, miszerint „minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségai közálladalmi költségek által fedeztessenek...”, a szekularizáció lehetőségét vetítette a püspöki kar elé. A liberálisok meggyőződése szerint az egyházi birtok nem magán, hanem állami adomány állami célokra: oktatásra, betegápolásra stb. Logikus, hogy most, amikor az állam a kezébe veszi ezeket a területeket, akkor ezen adományokat is vissza kellene venni „középkori” gazdáiktól. Kossuth 1871-ben kelt levelében azt írta, helyesebb lett volna egyik felekezetnek sem adni semmit, így a katolikus egyház papjainak nyújtott ellátást is meg kellett volna vonni. Meg voltam arról győződve és nem csak én – folytatta Kossuth – hogy ebben az esetben „oly megkérdelhetetlen harcot és háborút idéztünk volna elő s oly hatalmas segédeket kergettünk volna hazánk szabadsága bécsi ellenségeinek karjai közé, hogy az egész átalakulási nagy munka veszélyeztetve lehetett volna. „Nem maradt más választásunk, mint „hogy az állam fedezze a vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségait.”

A katolikus egyház gyorsan reagált az eseményekre. Április 7-én Rónay János csanádi követ petíciót nyújtott be az országgyűlésen a katolikus autonómia érdekében, amelynek egyik célja az egyházi vagyon kezelésének megőrzése a katolikus hívek bevonásával. Ezt a kérelmet az alsó tábla követői még aznap este elkésztetnek nyilvánították. A modern katolikus történetírók már tisztázták Kossuthot azon vád alól, mintha a petíciót személyes ellenszenvből juttatta volna zátonyra. Rámutattak arra, hogy a petíciót valóban elkésve nyújtották be és a sikertelenség fő okát az egyház belső helyzetében jelölték meg. Kossuth 1848-ban nem volt olyan ellenséges a katolikus autonómia mozgalommal szemben, mint azt később a katolikus egyháztörténészek állították, igaz a katolikus autonómia szükségszerű következményének tekintette, hogy az egyház az állami juttatásokról mondjon le. Mikor 1848. április 4-én Sárkány bakonybéli apát reményét fejezte ki, hogy a jövőben a katolikusok is az országgyűlés elé tárhatják kívánalmaikat, Kossuth először tréfával ütötte el a dolgot: „alig képzelhetni egyebet, mi a tisztelendő uraknak, más vallásuakkal hasonlítva, sérelmes lehet, mint azt, hogy a kat. egyház tagjai nőtlének.” Nyomban fel is ajánlotta segítségét ez ügyben. Sárkány azonban nem nyugodott bele a dologba és elkezdte sorolni mi minden követelni valója van a katolikusoknak a viszonyosság figyelembe vételével: egyházi főnökök szabad választása, zsinatok tarthatása, a külföldön tett alapítványok használata, szabad asszociáció stb. Kossuth erre megváltoztatta véleményét és kijelentette: „...boldognak érzendi magát, ha tehet e részben valamit.” Véleménye szerint ha a katolikusok nem tartják szükségesnek az azonnali intézkedést, akkor most a kérdést el kell halasztani. E választ Sárkány apát is elfogadta.¹⁶

A párbeszéd egy mondatát érdemes külön is megvizsgálni. Kossuth – mint mondotta – „mindig azt hitte, hogy a kat.vallás szerkezete a szabadsággal igen jól összefér; s erről még jobban meggyőzte az, hogy a mostani szabadsági mozgalom a római egyház fejétől indult ki.” Vagyis ő is osztotta kora liberális politikusainak véleményét, akik igen nagy várakozásokat fűztek IX. Pius pápához. Később az emigrációban, tekintetbe véve az 1848/49-es itáliai

eseményeket is, már jóval kritikusabban kommentálta a pápa politikai működését.¹⁷ Témánk szempontjából ennél lényegesebb, hogy Kossuth bízott a katolikus egyház reformálhatóságában, abban, hogy ugyanazon egyházi hatóság, amely a cölibátust behozta, ha a helyzet megkívánja majd el is törli azt. Vagyis nem csak azt ismerte el, hogy az emberi jogok egyenlőségének csírája a kereszténységben rejlik, amint azt 1848. február 16-án mondotta az alsóházban, hanem abban is reménykedett, hogy a szabadság a katolicizmuson belül is teret nyer.¹⁸

Kevés kérdésben olyan határozott az egyetértés a katolikus egyháztörténeteszek között, mint abban, hogy a katolikus egyház papjait a szabadságharc időszakában a hazafiatlanság igaztalan vádjával illették (utalás Kossuth 1848. december 20-án elmondott beszédére), sőt törvénytelenül üldözték. Ebben a vonatkozásban különös jelentősége van annak, hogy Kossuth az OHB elnökeként illetve kormányzó elnökként is hű maradt fentebb vázolt egyházpolitikai elveihez. A szabadságharc vezetői arra törekedtek, hogy a különböző felekezetek békében éljenek egymás mellett, hiszen ez feltétele volt a szabadságharc sikeres megvívásának. Mikor Kossuth arról értesült, hogy Szatmárnémetiben a városi hatóságok a közmunkákra odaszállított foglyok számára lefoglalták az irgalmas szerzet zárdáját, anélkül, hogy a szóbajöhető városi illetve protestáns épületeket figyelembe vették volna, utasította a városi hatóságot a zárda visszaadására, „már csak azért is, minthogy az általában az emberiség hasznára működő irgalmasok felebaráti segélyét éppen ez idő szerint van legtöbb alkalom igénybe venni.” A városi közönséget pedig felhívta, „hogy mindent mi a külön vallású hazapolgárok között a békés egyetértés megzavarására legfeljebb kis okul is szolgálhatna kerülni, sőt inkább ezek közt a felebaráti egyetértést öregbítni tartsa hivatásának”. Az OHB csak abban az esetben foglalt le egyházi épületeket, ha más megoldás már nem kínálkozott. Így lett az említett piarista zárdából is 1849 tavaszán ideiglenesen kórház, s így vette a kormány Bárány László nagyváradi püspök vadasparkját lőszert és rőppentyű gyártás céljára igénybe, a püspök beleegyezésével.¹⁹

Annak ellenére, hogy 1848 nyarán és őszén az állam és a katolikus egyház viszonya meglehetősen feszült volt az oktatás modernizálására tett kísérletek, illetve a papság nemzetőr szolgálatra való kötelezése miatt, Kossuth elégedett volt a katolikus papság tevékenységével. Meg is írta 1848. november 13-án Görgeynek: „...a katolikus papság eddig tapasztalt jó hangulatának fenntartására figyelmeztetni kell...”. Kossuth pozitív véleményét döntően befolyásolhatta a püspöki kar 1848. október 15-i körlevele, amelyben „az új törvények lelkiismeretes megtartására, a fejedelem és az előljárók iránti kész engedelmességre” intették a híveket. Három nappal később pedig az uralkodóhoz intézett memorandumukban V. Ferdinándot koronázási esküjére emlékeztetve, a polgárháború pusztításait ecsetelve kérték a béke helyreállítását.²⁰

A feszültségek növekedéséhez hozzájárult, hogy Kossuth a szabadságharc alatt a katolikus egyházat erőteljesen igyekezett az állam alá rendelni, s úgy vélte a mindenkori kormánynak, illetve a kormányzó elnöknek kell az egyházi vezetőket kinevezni. A politikusi püspökök véleménye viszont az volt, hogy ha a király nem óhajt főkegyúri jogával élni, akkor az visszaszáll az egyházra. Ezért és nem valamiféle ellenforradalmi viselkedés miatt tiltakozott a püspöki kar 1848. december 11-én az OHB azon intézkedése ellen, hogy Gróf Zichy Domokos veszprémi püspök székét megüresedettnek tekintik. A kormány és Kossuth is igyekezett következetesen fellépni a császáriakat támogató egyháziak és világiak iránt. A kormány éppen úgy fellépett a katolikus Zichy Domokos ellen, mint Saguna püspök ellen. A katolikus püspöki kar néhány tagja tehát nem vallási, hanem politikai meggyőződése és ténykedése miatt szenvedett üldözést. A hazaárulónak nyilvánított személyeknek, köztük

püspököknek is, a javait zár alá vették, elárverezték, illetve a hadsereg szükségleteinek kielégítésére fordították.²¹ A kormány ezen erőteljes felügyeleti jogot nem csak a katolikusok, hanem az összes többi felekezet irányában is gyakorolta. Kossuth annyira ragaszkodott az állam felügyeleti jogához, hogy azt még a magyar-szerb, illetve a magyar-román megbékélési tervzetbe is be kellett foglalni, igaz enyhébb keretek között.²²

Kossuth 1848. augusztus végén még ellenezte a papság politikai szerepvállalását. Legalább is ez szűrhető le a képviselőházban a román papsághoz intézett szavaiból. „Ha ezen urak felfognák, hogy nem az a hivatásuk, hogy politikai kormányt képezzenek, hanem hogy a népet erkölcsössé és műveltebbé teveljék, akkor sok dolog másképpen állana, mert minden népnek állapota rossz karban van, hol a pap több mint pap, ha az egyszersmind politikai hatalmat gyakorol.” Az egyre romló hadihelyzet közepette azonban fokozatosan Szemere Bertalan álláspontja felé közeledett, aki a magyar papságtól a szerb papsághoz hasonló tevékenységet várt el, de természetesen ellenkező előjellel. Kossuth 1848. december 20-án a következőket mondotta az országgyűlésen: „Egyébként az ezen csatákban, különösen a nagyszombati csatákban elesettekért méltóztassanak egy halotti gyászmisét tartani, melyen jelen legyen a nemzet. És méltóztassanak megparancsolni a klérusnak, melytől elvárom, hogy a jövődre nézve jobban teljesítse kötelességét, mely a népnek lelkesítésében áll (*dörgő helyeslés*), hagyja meg a képviselőház a klérusnak, hogy tegye meg ezt mindenütt a hazában.” A klérus feladata – Kossuth szerint – az embereket az üdvösség felé, de ugyanakkor itt a földön a szabadság felé is vezetni. Mivel pedig Isten a szabadság Istene, ezért aki az embereket a földön a szabadság felé vezeti, az egyúttal az üdvösség felé is vezeti őket. A papság kötelességével kapcsolatban ez Kossuth végleges álláspontja. Ezért utasították a papságot felekezeti hovatartozásától függetlenül Kossuth rendeleteinek felolvasására, március 15-e megünneplésére, a trónfosztás kihirdetésére, a keresztes háború propagálására.²³

A kormány és Kossuth ugyanakkor az egyházzal való viszony javítására is törekedett. Bezerédy Istvánt bízták meg 1848. december 25-én azzal, hogy az egyházi és az állami szervek munkáját összehangolja. Az OHB pedig vállalta, hogy minden valláskülönbség nélkül azon lelkészek jövedelmét, akiknek bevétele 300 Ft-ig nem terjed, a nevezett összegig kiegészíti. Kossuth nem csak arra törekedett, hogy ez a segély eljusson a rászorulókhhoz, így természetesen a katolikus papokhoz is, hanem különleges esetekben még rendkívüli pénzsegély kiutalásától sem zárkózott el. Így jutottak segélyhez többek között a Zaránd megyei ferencesek, Erdélyi Vazul nagyváradi görög katolikus püspök, a nagyenyedi minorita zárda tagjai és Róka József Csanád megyei püspök-helyettes. Kossuth a szabadságharc alatt mindvégig baráti levelezést folytatott Popóvics Bazil munkácsi görög katolikus püspökkel, akinek két ízben is köszönetet mondott hazafias tevékenységéért.²⁴

Összefoglalva a fentieket, megállapíthatjuk, hogy Kossuth az ország vezetőjeként is igyekezett megvalósítani liberális egyházpolitikai elveit. E politikát természetesen a szabadságharc szükségletei szabták meg, s így egyre inkább érvényesültek benne azok a felvilágosodásban gyökerező elvek, amelyek szerint az egyház mint a hívők szabad társulása csak a hitelvek vonatkozásában bír teljes önállósággal. A szabadságharc eseményei során erősödött az állami beavatkozás az egyházak, így a katolikus egyház életébe is (leszámitva a szabadságharc utolsó hónapját). Ennek ellenére, Kossuth egy olyan korban, amikor Magyarország még nem volt mentes a felekezeti villongásoktól, a felekezetek közti megbékélésért, a vallás- és lelkiismereti szabadságnak a magyarországi bevezetéséért küzdött, s ebből a katolikusokat sem akarta kizárni. Ugyanakkor Kossuth egyházpolitikája arra is jó példa, hogyan kell politikai alapelveket rugalmasan képviselni. Nem erőltette a további egyházi reformot, mert ezzel a polgári átalakulás egészét veszélybe sodorta volna. Kossuth

politikai éleslátásának is köszönhető, hogy a szabadságharc alatt az egyházak jelentős része, így a katolikus papok is tevékeny részt vállaltak a küzdelemből.

Kossuthból a száműzetés keserősége sem váltott ki vallásilag elfogult nyilatkozatokat. Nem csak a tálygai evangélikus templom felújítására küldött 220 frankot, annak a templomnak a felújítására, ahol egykor megkeresztelték, hanem a magyar katolikus papságot is megőrizte jó emlékezetében. Sokat idézett 1871-es levelében olvashatjuk a következő vallomást:

„Én egészében véve a magyar katolikus klérus hazafisága iránt mindig igen nagy elismeréssel viseltetem. Még számkivetésemben is nem egyszer vettem magamnak alkalmat a No popery szenvedélyben rajongó protestáns tömegek előtt ezen elismerésemnek kifejezést adni, s a magyar katolikus klérust egy tiszteletreméltó kivételes példaként állítani ellentétbe a hazát és hazafiságot megtagadó ultramontanizmus hadseregével.”²⁵

Jegyzetek

1. Religio. Kath. politico – egyházi és irodalmi lap.
Szerk.: Danielik János. 1849. október 23. 104.o.
Az idézetet erőteljesen kivonatolva közli Andics Erzsébet: Az egyházi reakció/1848-49-ben. Bp. 1949. (a továbbiakban Andics 1949.) 94. o.
A névtelen szerzőt az háborította fel, hogy az evangélikus vallású Kossuthot valaki az ír katolikusok pacifista vezéréhez, O' Connelhez hasonlította.
2. Karácsonyi János: Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970- től 1900-ig. (Előszó: Csorba László) Bp. 1985.
Keményfy Dániel: 50 év alkotmányos egyházpolitikája. Esztergom, 1898.
Szemnecz Emil: Katolikus autonómia. Bp. 1897. (=Szemnecz 1897.)
Török Jenő: A katolikus-autonómia mozgalom 1848-1871. Bp. 1941. (=Török 1941.)
Dr. Meszlényi Antal: A magyar katolikus egyház és az állam 1848/49- ben. Bp. 1928. (=Meszlényi 1928.)
Hermann Egyed: A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig. München, 1973. (=Hermann 1973.)
További művek felsorolásától eltekintünk.
3. Katolikus lexikon. Szerkesztette: Bangha Béla S. J. Bp. 1932. III. k. 124-125. o.
Lásd még Meszlényi 1928. 33-36. o.
4. Gracza György: Kossuth Lajos élete, működése és halála. Bp. é.n. Harmadik kiadás. (=Gracza: Kossuth), 6-7.o.
5. Kossuth tanulmányairól ilyen szellemben nyilatkozott Szabad György: Kossuth politikai pályája ismert és ismeretlen megnyilatkozásai tükrében. Kossuth K. – Magyar Helikon, 1977. (=Szabad 1977.), 11.o.
Csorba László: Az egyházi vagyonról. in: Rubicon 1992/2. (=Csorba 1992.), 13.o.
6. Dr. Gál István: A piaristák részvétele a szabadságharcban (1848-49.), in: A Magyar Kegyes Tanítórend Budapesti Róm. Kat.Kollégiumának (általános iskola és gimnázium) évkönyve az 1947/48. iskolai évről. Szerkesztette: Dr. Papp László és Dragos Károly. Bp. 1948. 18.o.
7. Hermann 1973. 388. o. és 420-421.o.
Szemnecz 1897. 19.o. Először említi Kossuth házasságával kapcsolatban az idézett szóbeszédet.
Szabad 1977. 49. o.

- Deák István: Kossuth Lajos és a magyarok 1848-49-ben.
Gondolat, 1983. (=Deák István 1983.), 52.o.
8. Kossuth Lajos: Országgyűlési Tudósítások. Kossuth Lajos Összes Munkái
(=KLÖM) IV. k. 1834. december 1 – 1835. augusztus 26. S.a.r.: Barta István. Bp. 1959.
379-381.o., valamint 385-389. o. és 648-650.o.
Kossuth Lajos: Országgyűlési Tudósítások. KLÖM V.k. 1835. augusztus 27-
1836. május 2. S.a.r.: Barta István. Bp. 1961. 252-262.o.
9. Kossuth Lajos: Ifjúkori iratok. Törvényhatósági Tudósítások. KLÖM VI. k. S.a.r.:
Barta István. Bp. 1966. 456-457.o. vö. KLÖM VI. 397- 401.o.
Szabad 1977. 30.o.
10. Dr. Szántó Konrád O.F.M.: A katolikus egyház története. Bp. 1988. II.k.
361.o.
KLÖM VI. k. 421-423.o.
11. Szabad 1977. 67-68. o.
Kossuth Lajos iratai. 8. kötet. S.a.r.: Kossuth Ferenc. Bp. 1900. (=Kossuth
1900.) 339.o.
12. Kossuth Lajos 1848/49-ben I. (Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen
1847/48.) S.a.r.: Barta István. KLÖM XI.k. Bp.1951. 387.o.
Kossuth hasonló értelmű felszólalása KLÖM XI. 383.o.
13. KLÖM XI. 146.o, 151. o; 155.o; 324. o; 327. o; 332. o; 396.o; 625.o.
Szabad 1977. 72.o. és 115. o.
14. KLÖM XI. 648-685.o.
Szabad 1977. 19.o.
15. Az 1848. évi XX. tc-nek óriási irodalma van, csak néhány munkára utalunk:
A törvény szövege: Magyar Törvénytár 1836-1868. évi törvénycikkek.
Szerkesztette: Dr.Márkus Dezső. Bp. 1896. 243- 244.o.
Török 1941. 21-25.o.
A püspök kifogásai: Religio és Nevelés. Szerk.: Danielik János 1848. április 13.
418-419.o.
Meszlényi 1928. 75-87.o.
Andics 1949. 29-36.o.
Hermann 1973. 422.o.
KLÖM XI. 706. o. 713.o. 725-731. o.
Szabad 1977. 123.o.
16. Csorba 1992. 13. o.
Kossuth 1900. 341-342.o.
Kossuth Lajos 1848/49-ben. II. (Kossuth Lajos az első magyar felelős
minisztériumban. KLÖM XII. 1848. április-szeptember. S.a.r.: Sinkovics
István. Bp. 1957. 534.o.
17. Török 1941. 25-26.o.
Hermann 1973. 422-424.o.
KLÖM XI. 728-730.o.
18. KLÖM XI. 727.o. 543-544.o.
Kossuth Lajos iratai. Negyedik kötet. Történelmi tanulmány. Politikai előzmények a
magyar emigráció olaszországi viszonyához. S.a.r.: Helfy Ignác. Bp. 1894.

19. Kossuth Lajos 1848/49-ben III. (Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén I.) KLÖM XIII. 1848. szeptember-december. S.a.r.: Barta István. Bp. 1952. 557-558.o.
Kossuth Lajos 1848/49-ben. IV. (Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén II.) KLÖM XIV. 1849. január 1-április 14. S.a.r.: Barta István. Bp. 1953. 705-707.o., 832-833.o.
20. KLÖM XIII. 445.o.
Gelich Richárd: Magyarország függetlenségi harca 1848-49-ben. Bp. é.n., I.k. 355-359.o.
Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben. Genf, 1865. II.k. 32-38.o.
A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848-49-ben. S.a.r.: Andics Erzsébet. Bp. 1952. II.k. 115-119.o.
Hám János szatmári püspök és kinevezett prímás emlékiratai 1848-49-ből. S.a.r.: Scheffeer János. Bp. 1928. 57.o.
Andics 1949. 58-64.o.
21. KLÖM XIII. 198.o. 350.o., 565.o.
KLÖM XIV. 641.o., 757-758.o.
Kossuth Lajos 1848-49-ben V: (Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai) KLÖM XV. 1849. április 15-augusztus 15.
S.a.r.: Barta István. Bp. 1955. 26.o., 183.o., 318.o., 507.o., 511-512.o.
22. KLÖM XV. 371.o., 520.o., 602-606.o., 724.o., 846.o.
23. KLÖM XII. 804.o.
KLÖM XIII. 815-816.o.
KLÖM XIV. 644.o.
KLÖM XV. 341-342.o., 602-606.o.
24. KLÖM XIII. 209.o. 838.o. 856.o. 890.o.
KLÖM XIV. 91.o. 217.o. 354.o. 368-370.o. 439.o. 450.o. 458-459.o. 646.o. 735.o. 766.o. 832.o. 859.o.
KLÖM XV. 39.o. 53.o. 171.o. 199.o. 336.o.
25. Kossuth Lajos iratai 10.k. S.a.r. Kossuth Ferenc. Bp. 1894. 386-390.o.
Kossuth 1900. 342.o.

Marjanucz László

Kossuth emigrációs alkotmánytervei

Kossuth gondolkodásában a szabadságharc tanulságai fordulópontot jelentettek. Immár a maga fontosságában látta a nemzetiségi kérdést, melyet korábbi elvi liberalizmusa a magyarrá és ezzel szabaddá tett polgári javak és közigazgatás segítségével megoldható problémának tartott.

Most – 1851-ben – a magyar államiság és nemzet jövőjét új alapokra kívánta helyezni. Ennek az új gondolkodáskörnek két fontos eleme volt. Egyrészt meg kellett fogalmazni, hogy a Habsburgokkal végleg szakító magyar államon belül miképp garantálható a magyarság biztonsága? Másrészt – ezzel összefüggésben – újra kellett gondolni a Duna-medence államközi kapcsolatait. Kossuth erre vonatkozó elképzelései 1851-1862 között folyamatos változáson mentek keresztül, míg eljutottak a végső megfogalmazás állapotába. Gondolati

indítékai között szerepeltek történelmi tanulságok, illetve Kossuthnak a szabadsággal kapcsolatos illúziói. Az 1851-es helyzet vaskos realitása az volt, hogy a szabadságharc újraindításához hiányoztak a belső társadalmi és a kedvező diplomáciai feltételek. Ezzel szemben a törökországi emigráció – élén Kossuth-tal – egyetlen feladatukat a szabadságharc újraindításában és a végső győzelem kivívásában látták. Már rögtön a világosi katasztrófa után tárgyalásokat kezdett Kossuth a szintén Törökországba menekült havasalföldi román vezetőkkel és a szerb kormány miniszterével, Ilja Garasaninnal, egy szerb-román-magyar konföderációról, mely a szultán védnöksége alatt jönne létre.

Kossuth bízott abban, hogy Törökország megnyerhető egy oroszellenes háború számára. Azonban a szabadságszeretletben összeolvadt egységes Magyarország kossuthi képe nem harmonizált a Bálcescu nemzeti programját valló román elképzelésekkel. Ez utóbbi ugyanis ragaszkodott a románok nemzeti egységéhez, melynek különböző fokozatai a gondolat és érzés közösségétől Havasalföld, Moldva, Besszarábia, Bukovina, Erdély és a Bánát egységes politikai szervezetéig valamennyi román egy államban való egyesüléséig terjednek.

Kossuth, bár belátta, hogy a magyarság biztonságát nem lehet megoldani pusztán az állampolgári egyenlőség talaján, nehezen mondott le a magyar integritás évszázados sértetlenségéről. Az autonómia nemzetiségekkel történő megosztására annál is inkább kevésbé hajlott, mert Bálcescu egységkoncepciója sértette az ország föderatív átalakításának kísérletét is.

Az emigráció párizsi szárnya Teleki László vezetésével hamarabb szót értett a románokkal, mivel ő már '49-ben kijelentette: hogy nemcsak Ausztria halott, hanem Szent István országa is. Számára Magyarország csak egy módon volt megmenthető: ha a horvátok mellett a szerbek és a románok is politikai-területi önigazgatást nyernek, ezzel az egységes magyar királyságot a benne élő nemzetek szövetséges állama váltaná fel. Így nemcsak a nemzetiségek éreznék úgy, hogy a magyarok történelmi igazságot szolgáltattak nekik, hanem a környező országok számára is hitelessé válna egy Magyarországgal kötendő szövetség.

Jóllehet Kossuth egyetértett az alapgondolattal, hogy ti. a honi nemzetiségek kibékítésén keresztül nyerjük meg szövetségesül a szomszédos országokat, de nem azonosult Telekinek a cél érdekében tett engedményeivel. Teleki gyakorlatilag lemondott a magyar hegemoniáról, s a dunai népközösség leendő államszervezete javára feladta Magyarország területi integritását. Az ún. határkérdést nem tartotta fontosnak, sőt az Erdéllyel kimondott uniót is újratárgyalhatónak minősítette az érintett népcsoportok akaratának figyelembevételével.

Ezzel szemben Kossuth világosan megkülönböztetett két dolgot: (1) Magyarország minden fenntartás nélkül támogat egy, a Duna menti független államokból szerveződő konföderációt osztrák-orosz-ellenes éllel. (2) Ennek a szövetségnek azonban nem lehet feltétele az, hogy kedvéért Magyarország feláldozza állami egységét.

Telekinek tehát a nemzetiségi kérdésben vallott meggyőződése, mely a maga radikális liberalizmusával annyira ment a nemzetiségek önállósítása területén, hogy az gyakorlatilag a régi Magyarország végét jelentette, éket vert az emigránsok közé. A többség Kossuthot követte, akinek Magyarország belső átalakítási tervei nem sértették annyira a függetlenségi tradíciókat.

Kossuth magatartásának megértéséhez tudnunk kell, hogy a vereség pillanataiban nyújtott magyar engedményekre olyan román válasz érkezett, mely az ország egysége helyett tartományi államot kívánt mint eszközt minden nemzetiség konföderációjának eléréséhez. Radu Golescu szerint a szabadság értékét csak a nemzetek olyan szövetsége őrizheti meg, melynek keretén belül, igaz föderatív formák között, de az egész nemzetet egyesítő román

állam jön létre. Elég világosan fogalmazott 1849 telén a nemzetiség és a szabadság viszonyáról is: ameddig egy nép nem szervezi magát nemzetté, nem tud a szabadsággal mit kezdeni. A szabadságot ugyanis, ha az elvész, vissza lehet szerezni, a nemzetiséget nem.

Ezek a megnyilatkozások nem szolgáltattak különleges okot arra, hogy Kossuth már '49-ben letérjen a területi integritás álláspontjáról. Tudnunk kell azt is, hogy Bálcescu debreceni tárgyalásain Kossuth már fölvette az államok konföderációját az etnikai határok figyelembevételével, de Bálcescu tagadta, hogy a román nemzeti mozgalom célja egy, a dák határokig terjedő állam létesítése lenne.

Annak tudatában, hogy a magyar kormány által biztosított polgári rend az erdélyi románság számára nem azonnal kamatoztatható civilizációs előny – hisz szolgálkából nem lesznek egyszerűen urak – kijelentette, hogy ezért az ő nemzetiségük valódi biztosítéka nagy Románia szabadságában van. Csakhogy akkor Bálcescu Nagy-Románián – taktikai okokból – még a két fejedelemség egyesítését értette. Viszont Ion Ghicának 1850 decemberében újfent megerősítette: hogy a valódi cél a régi dáciai királyság helyreállítása.

Tehát jócskán akadtak félreértelmezhető kijelentések mindkét fél oldalán, melyeket Kossuth 1851-től elképzeléseinek konkrétabb formába öntése által igyekezett tisztázni. Erre kényszerítette a nagyhatalmak hódításösztöne, mellyel szemben a kelet-európai államok szövetsége történelmi szükségszerűségként jelent meg olyan népek egyesüléseként, melyek külön-külön képtelenek az idézett veszély elhárítására. Egy ilyen államközösség nemcsak Ausztriával szemben lehetne hathatós eszköz, hanem egyfajta védbástyául szolgálna az európai civilizációval szembenálló Oroszország ellen. E kettős funkció párhuzamosan valósulna meg a résztvevő államok egyenjogúságának garantálásával, azzal, hogy pl. a kisebb szláv népek szövetségi védelmében részesülnek az orosz pánszlávizmus ellen, az etnikailag izolált magyarság és románság pedig a szlávokkal szemben.

Eredetileg az Adriától a Keleti-tengerig terjedő hatalmas földrajzi terület egybefogásáról volt szó, románok, délszlávok, magyarok, csehek és lengyelek közreműködésével. Politikai centruma ennek a hatalmas államegyüttesnek a történelmi határait megőrző Magyarország lett volna. Mindegyik konföderált állam belső ügyeiben teljesen független, a szövetség a csatlakozott államok függetlenségének és nemzeti önállóságának a megőrzésére szolgál csak. Egyetértéssel intézendő ügyek közé sorolta Kossuth a külső veszély katonai elhárítását, közös vámterület, ill. a külképviseletet. Ezekben a kérdésekben eljáró legfelsőbb instancia a szövetségi tanács, mely a tagországok választott meghatalmazottaiból áll, és évi rotációs rendszerben állít elnököket a közös ügyek élére.

Organikusan csak ez után következhetett a nemzetközi együttműködés már kidolgozott szabályaira támaszkodó belső átalakítási terv. Politikailag többek között azért vált szükségessé, mert Mazzini, a londoni székhelyű Európai Demokrata Központi Bizottság elnöke megkérte Kossuthot, hogy fejtse ki, miképp tervezi rendezni a magyar nép és a vele együttélő kis népek viszonyát.

Kossuth már 1850-ben érdeklődést mutatott a szabad állami és nemzeti létet megóvó föderáció iránt, mely természeténél fogva nem magyar, hanem ugyanannyira szerb vagy román gondolat. Nála a föderáció ekkor még azonos a nemzetiségek általános testvériesülése révén megteremthető biztonság eszméjével. Ez a testvériesülés szabadság elvű, s főként a szláv népcsoportnak nyújt védelmet az orosz indíttatású pánszlávizmussal szemben, mely a magyarországi szlávokat orosz eggyeddé fokozná le. „Mindnyáján oroszokká, s mert oroszokká, egyúttal rabszolgákká is lennének.” – állította Kossuth. Ugyan ő e testvériesülésben látta a föderációt megtestesülni, s ha mindenütt győz a szabadság és nemzetiség egymásra utaltságát

kifejező gondolat, akkor Közép-Európa kisebb államai nem maradnak a nagyhatalmak játékszerei, hanem maguk válnak nagyhatalommá.

Mit nem jelentett a testvériesülés? Nem jelentette az ország, nyelvek és etnikumok szerinti felosztását, mert akkor lehetetlenné válna a szabadságigények állami szintű biztosítása. Kossuth tehát annak a véleményének adott hangot, hogy a Magyarország és szomszédai közötti konföderáció szükségéből még nem következik Magyarország nemzetiségi alapon történő belső föderalizálásának kényszere. Kétségtelen, minden nemzetiségnek lehetnek igényei az állammal szemben, de a nemzetiség csak egy, nem pedig egyedüli faktora „a státus organizmusának”. Olyan ez, mint a vallás: jogot, egyenlőséget igényelhet magának, de azt nem, hogy a státus csak vallási alapon legyen organizálva.

Ebben igaza volt Kossuthnak, csak sajnos 1848/49-ben az országnak egymást gyilkoló lakói nem vallási vagy rendi különállásuk védelmében fogtak fegyvert, hanem az állam etnikai szempontok szerinti berendezéséért.

Kossuth abból indult ki, hogy területi autonómiák helyett olyan államszerkezetet kell kialakítani, melyben saját ügyeiről az ember a legteljesebb szabadság állapotában dönthet az egyéntől fel a megyéig. A községek és megyék önkormányzati szabadságából ugyanis önként következik, hogy minden helyi ügyben (nyelvhasználat, iskola, vallás, közigazgatás) a többség dönt. Nem elég a népfelség elvét kijelenteni, az egyéni jogokat biztosítani, ha a központi hatalommal a kormány rendelkezik, a népfelség egyedüli szerve pedig az országgyűlés. Utóbbiak csak „az államot összesen érdeklő tárgyakban képezhetik a népfelség orgánumát”, mert az egyéni jogok körében a családi, községi és megyei ügyekre nézve léteznek a népfelség egyéb szervei is, melyeket összefoglalva önkormányzatnak nevezünk.

Tekintettel a nemzetiségek sokszoros vegyülésére Magyarországon, azok jogainak biztosítását olyformán vélte elérendőnek Kossuth, ahogy a különböző vallásfelekezetekhez tartozóknak egyházi szabadsága biztosítva van. Területi különválás nélkül megengedi a testületi szervezkedést külön főnök – a románoknál pl. a hoszpodár – vezetése alatt a nemzetiségi nyelv iskolai, vallási érdekeik gondozása céljából.

Az önkormányzati szellem konkrét megjelenési formája tehát az egyének szabad társulása, egyesülése, speciális társas érdekeik védelmére. Egy külön érdekek társadalmi előmozdítása magában az államon belül, és nem rajta kívül, ill. ellenére következik be. Ezen az úton a nemzetiségekhez tartozó honpolgárok etnikai szerveződése a községi társaságoktól kezdve a megyei körökön át egy országos nemzeti egyesületbe torkollhat, melynek alkotmányát, vezetőit, tevékenységi körét önmaguk határozzák meg. Ez a széles körű önkormányzat kiegészült az általános szavazati jogra alapított képviselőház és a megyék választottjaiból alakuló főrendi ház tervével.

Együtt vizsgálva Kossuth javaslatait kitűnik, hogy az ország belső föderalizálása a fenti alkotmányterv ismeretében nemcsak indokolatlan, de szükségtelen is. Horvátország és Szlavónia esetében, mivel „históriailag régóta különélő compact nemzetiségek” méltányolta az elszakadás gondolatát, de Erdélyt és a szerb Vajdaságnak nevezett osztrák koronatarományt a történelmi Magyarország szerves részeinek tekintette, ahol a különböző népek keverten élnek egymás mellett. Ezért az erdélyi románok és a délvidéki szerbek nemzeti érdekeinek védelme nem a föderáció révén biztosítható, hanem az alkotmánytervben előírt irányított önkormányzati rendszer útján. Ehhez illeszkedett a szomszéd dunai államokkal kötendő véd- és dacsövetség eszméje, mely gondosan került a „dunai konföderáció” nevet.

Kossuth 1851-es tervének újszerű vonása az volt, hogy egy a XX. században alkalmazott modern kisebbségi alapelveket fogalmazott meg: a népiségnek felekezetek mintájára történő kezelését. A magyar földön lakó különböző népek számára az egyházihoz hasonló

népközösségeket kell létrehozni, anélkül, hogy területi egységet alkotnának. Az ilyen „szociális nemzetiség” nem érinti az államot, s az állam sem őt.

Hasonló elképzelést vallott később Karl Renner is, aki Közép-Európa nemzetiségi problémáit az állami keretek megbolygatása nélkül kívánta megoldani. Csakhogy mindkét elképzelést keresztülhúzták az elementáris erővel felszínre törő államalakulási törekvések. Sőt, amint azt a későbbi események bizonyítják, már a nemzeti autonómiák föderációja sem bizonyult elégséges eszköznek a nyelvben, tradícióban, kultúrában egységes népeket politikailag is egységes államiságban tömörítő elképzelésekkel szemben.

Pedig Kossuth 1859-ben alaposan átdolgozta tervezetét, elsősorban az osztrák parlamenti háború által megcsillantott újabb szabadságharcos reményei miatt. Nem akarta, hogy a szabadságküzdelem lehetséges kitörésekor újra ellenszenvet tápláló nemzetiségiekbe ütközzön. Ennek érdekében kilátásba helyezte a Délvidék etnikai határok mentén való felosztását úgy, hogy a szerbek az egész terület helyett csak az általuk kompaktan lakott vidékekből alakítsák meg a Vajdaságot, mely olyan viszonyba lépne Magyarországgal, mint amilyet Horvátország ápolt vele. Erdély vonatkozásában elismerte az ottani lakosság azon jogát, hogy népszavazáson döntsön a Magyarországgal fennálló unióról, s ha a többség az unió ellen nyilatkozna, akkor „mindazon országlati hatóság, mely 1848-ig a bécsi udvarnál volt, a magyar kormányra szállana.” Ezzel Erdély visszanyerné tartományi önállóságát. Személy szerint ugyan bőven elégségesnek tartotta az önkormányzatban és egyesülési jogban rejlő lehetőségeket, de kész volt alternatívák kínálatára is.

Írányinak írta, hogy hajlandó a horváthoz hasonló különállás jogát megadni Erdélynek és a szerbeknek, „ha másként velők meg nem alkudhatunk, de amelyre kényszerűséget bizon nagy nemzeti szerencsétlenségnek tartom”. Ennek ellenére 1862-ben megjelent a Dunai-konföderáció terve jöllehet fenti kitételeit egy külön megjelent kiegészítés tartalmazta.

Miután a francia és olasz szövetség ügye a villafrancai békével megghiúsult, az aldunai államok között létesítendő kapcsolatok felé fordult. 1851-ben kidolgozott nemzetiségi és alkotmányos nézeteit kiterjesztette az ország határain túlra egy új államszövetség berendezkedési alapjaként. Javaslatában ötvöződtek a Bălcescu és Ion Ghica által 1851-ben megfogalmazott elvek, melyek kiegészülve saját meglátásaival adták a dunai konföderációs terv végső változatát. Eszerint a szövetség tagállamai: Magyarország, Románia, Horvát- és Szlavónország, Szerbia, melyek közös ügyeit (kül-, had-, pénz- és vámügy) szövetségi parlamentben intézik. A szövetségi tanács és közös parlament felváltva ülne Pesten, Bukarestben, Zágrábban és Belgrádban. Magyar területen pedig vármegyei többség szerint alakulna a német, szerb és román közigazgatás, míg Erdély lakói népszavazás útján mondhatnak véleményt arról, hogy Magyarországgal egyesülten, vagy mint külön államterület lépnek be a Dunai-konföderációba.

Kossuth e tervének elkészítésekor inkább tartotta szem előtt az osztrák majorság alóli felszabadulást, mint a rideg valóság mérlegelését. Optimisztikus képzelő tehetsége nem foglalkozott azzal, hogy mi lesz, ha megszabadulunk Ausztriától. A régi, megszokott és talán tágítható láncok helyett, nem kötjük-e le magunkat olyan törekvésekhez, melyekről akkor még nem lehetett tudni, hogy alkalmasak-e egy ilyen idealista szerződés komoly betartására.

Pedig a vele párhuzamosan készült román és szerb elképzelések nyomtatékosan figyelmeztettek: a politikai protektorság mögé bújó államembriók a teljes államiság felé igyekeznek.

Kossuth a magyar nemzetiség radikális védelmezője már 1879-ben időszerűtlenné nyilvánította a Dunai-konföderációt; igaz, nem a terv kivihetlensége miatt, hanem a magyar

belpolitika megváltozása miatt. Szerinte a konföderáció csak független Magyarországgal lett volna lehetséges, ám a kiegyezés bizonytalan ideig elnapolta a függetlenségi kérdés megoldását, mert Magyarország ismét Ausztriától függő állam lett.

A BELVEDERE MERIDIONALE KISKÖNYVTÁR

sorozatban megjelent és tervezett kiadványok:

1. Mátyás király emlékére – halálának 500. évfordulóján
Szerkesztette: Annus Gábor, Szegfű László. Megjelent: Szeged, 1990. 56 oldalon,
300 példányban. Elfogyott.
2. Széchenyi István – Emlékezés születésének 200. évfordulóján
(1991. október 16.) Szerk.: Annus Gábor, Szegfű László. Megjelent: Szeged, 1991.
36 oldalon, 300 példányban.
3. Emléklapok történelmünk utolsó fél századáról (1991-1992)
Szerk.: Annus Gábor, Szegfű László. Megjelent: Szeged, 1992. 48 oldalon, 300
példányban.
4. A tatárok kivonulásának 750. évfordulója (1992. április 27.)
Szerk.: Annus Gábor, Szegfű László. Megjelent: Szeged, 1992. 52 oldalon, 300
példányban.
5. Kossuth Lajos születésének 190. évfordulója (1992. november 25.)
Szerk.: Nagy Tamás. Megjelent: Szeged, 1994. 750 példányban.
6. Helytörténeti konferencia Eperjessy Kálmán születésének 100. évfordulóján
(1993. február 10.)
Szerk.: Jancsák Csaba, Nagy Tamás, Szegfű László. Sajtó alatt.
7. „Nem búcsúszom...” Emlékkönyv Benda Kálmán tiszteletére (1993. december 7.)
Szerk.: Szegfű László és Nagy Tamás. Megjelent: Generalia, Szeged, 1994, 100
oldalon, 250 példányban.

A Belvedere Meridionale Kiskönyvtár sorozatában a JGyTF Történettudományi Tanszékén megrendezett emlékülések előadásait publikáljuk. A kiadványok korlátozott példányszámban megrendelhetők a tanszék címén: Szeged, Hattyas sor 10., 6723